

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA MƏRKƏZİ

**“Bank fəaliyyətində risklərin idarə olunması sistemi. Kapital bank
timsalında”**

mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASİYASI

Salamov Fərid Niyazi oğlu

BAKI – 2019
AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA MƏRKƏZİ

BMDM-in direktoru
dos.Əhmədov Fariz Saleh oğlu
“ ___ ” _____ 20__-cu il

**“Bank fəaliyyətində risklərin idarə olunması sistemi. Kapital bank
timsalında”
mövzusunda**

MAGİSTR DİSSERTASIYASI

İxtisasın şifri və adı: 060403 Maliyyə

İxtisaslaşma: Bank işi

Qrup: 600

Magistrant

Salamov Fərid Niyazi

Elmi rəhbər: i.f.d.,b.m.Aşurbəyli~Hüseynova N.P

_____ **imza**

Proqram rəhbəri

i.f.d., Seyfullayev İ.

_____ **imza**

Kafedra müdiri i.e.d., prof. Kəlbiyev Y.A.

_____ **imza**

BAKI – 2019

Xülasə

Mövzunun aktuallığı. Risk gözlənilən mənfəətdən və ya gözlənilən nəticələrdən kənara çıxma haqqında gələcək qeyri-müəyyənliyi nəzərdə tutur. Risk, sərmayəçinin investisiyadan qazanc əldə etmək üçün hazır olduğu qeyri-müəyyənliyi ölçür.

Risqlərin idarə olunması, identifikasiyası və təhlili onların ortaya çıxması ehtimalını proqnozlaşdırır. Bu yöndə təhlil aparmaq üçün mütləq bir alqoritm təklif olunur, araşdırma mərhələlərinin başlıca tərkib hissələri və onların davam etmə ardıcılığı analiz edilir.

Bank risklərinin əsas əlamətləri bank fəaliyyətinin əlamətləri ilə qarşılıqlı əlaqədədir. Bu da ictimai məhsulun istehsalı və tədavülünü özündə əks etdirməklə bərabər, mübadilə sferası və tədiyə dövriyyəsində də özünü göstərir. Bank riskləri və onların idarə edilməsi müasir dövrdə aktuallıq kəsb edir. Bu aktuallıq dissertasiya işinin mövzusunda hərtərəfli tədqiq olunmuşdur.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri: Tədqiqatın məqsədi bank fəaliyyətində risklərin idarə olunması sistemini Kapital bank təmsalında araşdırmaqdır. Tədqiqatın vəzifələrinə bank riskləri ilə bağlı olan normativ-hüquqi bazanın rolunu öyrənməkdir.

İstifadə olunan tədqiqat metodları: analiz, sintez, müqayisəli təhlil.

Tədqiqatın informasiya bazası: Bank riskləri ilə bağlı olan normativ-hüquqi aktlar tədqiqatın informasiya bazasının əsasını təşkil edir. Burada xarici və yerli dərsliklər də istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın məhdudiyətləri: Araşdırma aparılan zaman Kapital bank haqqında kitab axtardım, lakin tapa bilmədim.

Tədqiqatın nəticələri: bank risklərinin növləri və onların Kapital bank təmsalında idarə edilməsi araşdırılmışdır.

Nəticələrin elmi-praktiki əhəmiyyəti: Tədqiqatın nəticəsində müəyyən olunmuşdur ki, bank sistemi olduqca mürəkkəbdir və onun dünya ölkələri ilə ölkəmizdəki mövqeyi fərqlidir.

Açar sözlər: bank riski, inkişaf, əməliyyat.

Summary

The actuality of the subject. The risk expects future uncertainty about the expected profit or the expected outcome. Risk measures the uncertainty that the investor is willing to earn for investment.

Risk management, identification and analysis predict the probability of their occurrence. There is an absolute algorithm to analyze this aspect, the main components of the research phases and their sequence sequences are analyzed.

The main signs of bank risk are interconnected with signs of banking activity. It also reflects the production and turnover of public goods and shows itself in the exchange and payment circulation. Bank risks and their management are topical in the modern times. This urgency has been thoroughly studied in the subject of dissertation.

Purpose and Objectives of the Research: The purpose of the study is to investigate the risk management system in the Bank's business as a Capital Bank. Finding the role of the regulatory framework in banking risk related to the research tasks.

Research methods used: analysis, synthesis, comparative analysis.

Research Information: Normative-legal acts related to banking risks form the basis of the research database. Here are used foreign and local textbooks.

Research Restrictions: When I was searching, I searched for a Kapital bank book but didn't find it.

Results of the study: Types of banking risks and their capital bank management.

Scientific-practical significance of the results: As a result of the research, the banking system is quite complex and its position with the world countries is different.

Key words: bank risk, development, operation.

İXTİSARLAR

ABŞ	Amerika Birləşmiş Ştatları
BMT	Birləşmiş Millətlər Təşkilatı
BIS	Beynəlxalq Hesablaşmalar Bankı
CD	Depozit Sertifikatları
CPFB	İstehlakçı Maliyyə Mühafizəsi Bürosu
FDIC	Federal Əmanətlərin Sığortalanması Korporasiyası

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ	7
I FƏSİL. BANK RİSKLƏRİNİN NƏZƏRİ ƏSASLARI	10
1.1. Bank risklərinin iqtisadi təbiəti, yaranma səbəbləri və idarəetmə zərurəti.....	10
1.2. Bank risklərinin növləri, onların təsnifatı.....	18
1.3. Risklərin idarəetmə nəzəriyyəsi və onların qiymətləndirilməsi metodları.....	34
II FƏSİL. KAPİTAL BANK TİMSALINDA BANK RİSKLƏRİNİN İDARƏ EDİLMƏSİNİN TƏHLİLİ	44
2.1. Müasir şəraitdə bank risklərinin idarə olunmasının təhlili.....	44
2.2. Stress testləşdirmə və ssenarilər.....	50
2.3. Azərbaycan Respublikasında bank risklərinin idarə olunması məsələləri Kapital Bank nümunəsində.....	53
III FƏSİL. KOMMERSİYA BANKLARINDA RİSKLƏRİN İDARƏ EDİLMƏSİ SİSTEMİNİN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ YOLLARI	62
3.1. Bank fəaliyyətinin təşkili formalarının təkmilləşdirilməsi və informasiya təminatının yaxşılaşdırılması.....	62
3.2. Bank risklərinin idarə edilməsinin təkmilləşdirilməsi.....	70
NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR	74
İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT	76
ƏLAVƏLƏR	78
Cədvəllərin siyahısı.....	78
Şəkillərin siyahısı.....	78
Qrafiklərin siyahısı.....	78

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı. Bildiyimiz kimi, risklər həyatımızın bir hissəsini təşkil edir. Hər bir prosesdə risklər qarşıya çıxmağa bilər. Belə ki, risklər ən çox hər hansı bir əməliyyatı yerinə yetirən zaman baş verə bilər. Bu zaman riskin düzgün şəkildə idarə olunması və ya aradan qaldırılması olduqca mühüm rol oynaya bilər.

Risklərin idarə olunmasına vahid yanaşmanın olması və reallaşdırılması üçün bank risklərinin idarə olunmasının və qiymətləndirilməsinin müasir təcrübəsinin tədqiqini obyektiv zərurətə çevirir. Risklərin idarə edilməsi sisteminin səmərəliliyi riskləri heçə endirmək və maliyyələşdirmək üçün düzgün seçilmiş üsul və metod vasitəsilə müəyyən olunur. Bununla yanaşı, bankın hər hansı bir riskdən qorunması üçün də müxtəlif idarəetmə mexanizmləri işlənilib hazırlanır.

Risklərin idarə olunması, klassifikasiyası və təhlili onların ortaya çıxması ehtimalını proqnozlaşdırır. Bu yöndə təhlil aparmaq üçün mütləq bir alqoritm təklif olunur, araşdırma mərhələlərinin başlıca tərkib hissələri və onların davam etmə ardıcılığı analiz edilir.

Bank risklərinin idarə olunması probleminin aktuallığı müxtəlif elmi məqalələrin, bu mövzunu əhatə edən tədqiqatların və yeni mülahizələrin yaranmasına gətirib çıxarır. Bu nəşrlərin böyük qismi xarici müəlliflərə məxsusdur. Respublikamızda fəaliyyət göstərən bankların bir çoxunun riskləri idarəetmədə bir sıra həll edilməmiş problemləri vardır. Nadir hallarda, bir çoxu risk idarəetmə sahəsində, həmçinin risklərin sığortası qanunvericiliklə əlaqədardır.

Baş verən riskin nəzəriyyəsində, bankda mövcud olan təhdidləri heçə endirmək üçün lazım olan məhdudiyətlərin yaradılmasını nəzərdə tutur. Bütün bunlardan əvvəl risk müəyyən edilməli, onun amilləri, səbəbləri ətraflı araşdırılmalı, qiymətləndirilməli və təhlil olunmalıdır. Risklərin qiymətləndirilməsi və təhlili idarəetmə texnologiyasında bir mərhələ kimi xüsusi yerə malikdir.

Bank risklərinin idarə olunmasında risklərin təhlilinin önəmliliyi ondan ibarətdir ki, idarəetmənin demokratikləşdirilməsini təmin edə bilən bazar

iqtisadiyyatı şəraitində riskə getmədən gəlir (mənfəət) qazanmaq, yüksək nailiyyətlər əldə etmək qeyri-mümkündür. Çünki risk və gəlir bir-biri ilə düz mütənasibdir. Belə ki, biri olduqda digəri də olmur. Hər bir idarəetmə qərarı da öz növbəsində, müəyyən dərəcədə riskə malikdir.

Risk baş verə biləcək müəyyən bir hadisənin olacağını və yaxud olmayacağını ifadə edir. Bank fəaliyyəti üçün risk təbii ki, qaçınılmazdır. Bununla yanaşı, müasir dövrdə baş verən riskdə dövlət deyil, müəssisə (bank) məsuliyyət daşıyır. Bu baxımdan hər bir bank aydın, məlum olmayan hər bir halı öncədən öyrənməli, risklə bağlı tədbirlər almalı və baş verən zaman idarəetmə qərarı hazırlamalıdır. Buna görə də bank operativ idarə etmək bacarığına sahib olmalıdır.

Banklar öz əməliyyatlarını aparmaq üçün bir sıra risklərə məruz qalırlar və bu risklərin nə dərəcədə idarə olunduğunu başa düşmək üçün gəlirliliyin əsas vasitəsinə – kapitallaşmasına baxmaq lazımdır. Bank kapitalı adətən kapitaldan, bölüşdürülməmiş mənfəətdən və subordinasiya borcdan ibarət olur.

Risk, onun yaranması səbəbi, ortaya çıxması amilləri, onun idarə olunması və aradan qaldırılması məhz riski hərtərəfli araşdırmağa imkan verir. Tədqiqat işinin mövzusu da bank risklərinin idarə olunmasıdır. Məhz yuxarıda qeyd edilənləri nəzərə alaraq dissertasiya işinin mövzusu kifayət qədər aktualdır.

Problemin qoyuluşu və öyrənilmə səviyyəsi. Bank fəaliyyətində risklərin idarə olunması sisteminin öyrənilməsi sahəsində bir neçə alimlərin, o cümlədən də Z.F.Məmmədovun, Ş.Ə.Abdullayevin, M.F.Əliyevin, E.M.Sadıqovun, A.M.Asla -novun və bir çox xarici alimlərin elmi əsərlərində və kitablarında kifayət qədər təhlillərə, araşdırmalara rast gəlmək mümkündür.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Bank fəaliyyətində risklərin idarə olunması sistemini təhlil etmək, bu sahədə dünya təcrübəsini öyrənmək və ölkəmizdə bankların risklərdən sığortalanması üçün daha səmərəli yollarını göstərməklə təkliflər verməkdən ibarətdir. Dissertasiya işi qarşıdakı məqsədə çatmaq səbəbilə aşağıdakı əsas vəzifələri həyata keçirir:

1. risklərin idarəetmə nəzəriyyəsi və onların qiymətləndirilməsi metodları araşdırılmışdır;
2. müasir şəraitdə bank risklərinin idarə olunmasının təhlili aparılmışdır;
3. stress testləşdirmə və ssenariləri hazırlanmışdır;
4. Azərbaycan Respublikasında bank risklərinin idarə olunması məsələlərini Kapital Bank nümunəsində öyrənilmişdir;
5. bank risklərinin idarə edilməsinin təkmilləşdirilməsi müəyyən edilmişdir.

Tədqiqatın obyektı və predmeti. Dissertasiya işinin obyektini Azərbaycanda bankların, xüsusilə Kapital Bankın risklərinin idarə olunması sistemi təşkil edir. Tədqiqatın predmeti isə Azərbaycanda bank risklərinin idarə olunması sistemidir.

Tədqiqatın metodları. İşin yazılmasında müqayisəli təhlil, qruplaşdırma metodlarından istifadə olunmuşdur.

Tədqiqatın informasiya bazası. İşin informasiya bazasının əsasında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin və Nazirlər Kabinetinin iqtisadiyyat, sosial siyasət və digər aidiyyəti sahələrində qəbul etdikləri fərman, sərəncam, qərar və digər metodiki təlimatlardan ibarət normativ - hüquqi aktlar, fəaliyyətlə məşğul olan alimlərin rəsmi saytlarda və yer almış statistik məlumatlar təşkil edir.

Tədqiqatın məhdudiyyətləri. Araşdırma apararı zaman Kapital bank haqqında kitab axtardım, lakin tapa bilmədim. Bu cəhətdən də tədqiqatda informasiya baza və nəzəri-metodoloji əskiklik ola bilər.

Nəticələrin elmi-praktiki əhəmiyyəti. Tədqiqat nəticəsində müəyyən olunmuşdur ki, bank riskləri və onların növü bir sistem təşkil edir.

Dissertasiya işinin strukturu və həcmi. Dissertasiya işi giriş, 3 fəsil, nəticə və təkliflərdən, eləcə də sonda tədqiqat işində istifadə olunmuş ədəbiyyatların siyahısından ibarətdir. Ümumilikdə dissertasiya işi 80 səhifə həcmindədir. Girişdə mövzunun aktuallığı əsaslandırılır, işlənmə vəziyyəti, informasiya bazası, obyekt, predmeti, məqsədi və vəzifələri, elmi və praktiki əhəmiyyəti müəyyən edilir.

I FƏSİL. BANK RİSKLƏRİNİN NƏZƏRİ ƏSASLARI

1.1. Bank risklərinin iqtisadi təbiəti, yaranma səbəbləri və idarəetmə zərurəti

“Risk” məfhumunun iqtisadi təhlili haqqında informasiyaya XX yüzilin əvvəllərində ABŞ tədqiqatçıları tərəfindən qələmə alınmış olan ədəbiyyatlarda rast gəlinir. ABŞ alimi Frenk Nayt tərəfindən ilk dəfə elmi ədəbiyyata gətirilən və onun “Risk, qeyri-müəyyənlik və gəlirlər” (1921-ci il) tədqiqat əsərində risk iqtisadi kateqoriyaya bölünmüşdür (Cəfərli H., 2009).

F.Nayt daimi sosial-iqtisadi təşkilatın, yəni hər hansı bir müəssisənin ümumi prinsiplərini araşdıran vaxt rəqabətə təbii qiymət nəzəriyyəsi ilə bərabər baxmış və müəssisənin işini xalis və qeyri-xalis rəqabətli vəziyyətdə şərh edərək onlar arasındakı fərqi də bildirmişdir. Onun sözlərinə görə, ideal formada tək cə nəzəriyyədə var olan xalis rəqabətli vəziyyətdə alıcı ilə satıcıların bazar haqqında məlumatı olur. Buna görə də müəssisələr qiymətlərin idarə olunması zamanı heç bir maneəyə rast gəlmirlər. Əsərin digər fəsillərində F.Nayt gerçək həyatda xalis rəqabətli bazarın var olmadığını və qiymətlərin yarandığı zaman müəyyən olmayan hallara rast gəldiyini bildirmişdir.

F.Nayta görə, risk ölçülə bilən qeyri-müəyyən bir şeydir. Hal-hazırda icra edilən əməliyyat nəticəsində gələcəkdə yaran biləcək itki və ya gəlirin kəmiyyət və ya keyfiyyətə hesablanmağı mümkündürsə, bu qeyri-müəyyənlik risk kimi izah oluna bilər (Ataşov B., 2016).

Risk, bir şeyin dəyərini itirmək imkanındır. Gözlənilən və ya gözlənilmədən (planlanmış və ya planlaşdırılmamış) müəyyən bir hərəkət və ya hərəkətsizliyin nəticəsi olaraq risklər alınarkən dəyərlər (məsələn, fiziki sağlamlıq, sosial vəziyyət, emosional rifah və ya maddi sərvət) əldə edilə və ya itirə bilər. Risk də qeyri-müəyyənliklə qəsdən qarşılıqlı təsir kimi müəyyən edilə bilər.

Risk bir çox forma alır, amma geniş təsəvvür yaranır ki, nəticədə investisiyanın faktiki gəliri gözlənilən nəticədən və ya gəlirdən fərqlənəcəkdir. Risk, orijinal investisiyaların bir qismini və ya hamısını itirmək ehtimalını ehtiva edir. Risklərin müxtəlif versiyaları, adətən, tarixi gəlirlərin və ya müəyyən bir investisiyanın orta gəlirlərinin standartdan geri çəkilmə ilə ölçülür.

Hər hansı bir investisiya ilə bağlı qeyri-müəyyənlik və müəyyənlik riskləri mövcud ola bilər. Yəni, risk bir investisiya üzrə real gəlirlərin gözlənilən gəlirdən fərqli olma ehtimalıdır. Maliyyələşdirmə baxımından mühüm əhəmiyyətli bir konsepsiya, daha yüksək riskli bir sərmayənin daha yüksək gəlir potensialına malik olduğunu düşündürür. Məsələn, ABŞ-ın Xəzinədarlıq təhlükəsizliyi kimi sıfır riskli bir investisiya, bir başlanğıcdakı fond bir çox sərmayəçini çox zəngin etmək potensialına malikdir, eyni zamanda, bütün investisiyalarını itirmək potensialına malikdir. Risklərin müəyyən növləri digərlərinə nisbətə daha asanlıqla ölçülür. Riskin ölçülə biləcəyi dərəcədə, ümumiyyətlə, bir sərmayənin ortalama gəlirindən standartdan çıxması hesablanır.

“Risk” termini çox geniş olduğuna baxmayaraq, həqiqətən risk nədir və müxtəlif risk növləri hansılardır?

Müxtəlif kontekstlərdə tez-tez istifadə edilməsinə baxmayaraq, risk gözlənilən kimi olmayacaq, xüsusilə də maliyyə investisiyalarından əldə edilən gəlirlərə istinadən mümkündür. Ümumiyyətlə, fiziki şəxslər, şirkətlər və ya ölkələr bir və ya bir hissəsinin hər hansı bir investisiyasını itirə bilərlər (Richard A., 2008).

İnvestor kontekstində risk, investor investisiyalarından gözlədikləri gələcək gəlirlərə münasibətdə qəbul etməyə hazır olduğu qeyri-müəyyənlik məbləğidir. Riskə qarşı tolerantlıq, investorun investisiya ilə istəkli olduğu risk səviyyəsidir və ümumiyyətlə, onların yaşı və birdəfəlik gəlir miqdarı kimi şeylər ilə müəyyən edilir.

Risk adətən biznes və ya investisiya baxımından istinad edilir, lakin makroiqtisadi vəziyyətlərdə də tətbiq olunur. Məsələn, bəzi risk növləri inflyasiya, bazar dinamikası və ya inkişafı və istehlakçı üstünlükləri investisiyaların, ölkələrin və ya şirkətlərin təsirini araşdırır (Bağirov M.M., 2003).

Aşağı riskli səhmlər qiymətə daha az sürətlə və buna görə investisiyaların daha mütərəqqi gəlirlərinə sahib olurlar. Lakin, yüksək riskli səhmlər adətən dramatik şəkildə (ya da gözlənilən) gözlənilmir və tez-tez böyük gəlirləri görür. Ancaq daha riskli olduğundan, investor öz investisiyalarının qaytarılmasının

gözləndiyi kimi olmayacaq bir şansın daha çoxunu alır (və əslində bütün investisiyalarını itirməsinə səbəb ola bilər).

Risk, qeyri-müəyyənliyin məqsədlərə təsiridir. Bu təsir müsbət, mənfi və ya hər ikisi ola bilər.

Həqiqətən heç bir riski olmayan yeganə yol heç bir hədəf (arzu) olmadıqda və ya hər şey haqqında 100% müəyyən fikrə malik olduqda olur. Bu isə mümkün deyil. Hər kəsin bir növ məqsədi var. Risk alaraq, bu məqsədlərə qeyri-müəyyənliyin müsbət təsirlərini davam etdirməkdir, risklərin idarə olunması isə qeyri-müəyyənliyin hədəflərə olan mənfi təsirlərindəndir.

Çox vaxt hər iki element bir-birinə bağlıdır. Risk alaraq, biz də riskə gedirik. Ona görə də, risklərin alınması nəticəsində meydana çıxan riskləri minimuma endirərkən, risklərin maksimum dərəcədə artırılmasını bilmək vacibdir. Təəssüf ki, insanlar ümumiyyətlə riskdən asılıdırlar (yəni hədəflərə qeyri-müəyyənliyin mənfi təsirlərini sevmirlər) və bununla da (risklərin yaranmasına səbəb olan) risk alaraq risklərin birləşməsi ilə bağlı olan mənfi təsirlərlə də bağlıdır (İbrahimov Z., 2009).

Risklərin alınması (məqsədlərə nail olmaq və onları icra etmək) qeyri-müəyyənliyin mənfi təsirlərini eyni məqsədlərə və digər məqsədlərə yönəltmək üçün performans söylərini tələb edir. Və bu təhlükəsizliyə aiddir.

Qısacası: hədəflərinizə müsbət təsirləri artırmaq istəyərkən risklərin alınması vacibdir və bu, rahatlığınızın nisbi təhlükəsizliyindən çıxış edərək performansınızı artırmaqla həyata keçirilə bilər. Bunu edərkən yeni risklərdən istifadə edəcəyik və təhlükəsizlik söylərinizi artıraraq onu nəzarətdə saxlaya bilərsiniz.

Riskləri müəyyənləşdirmək, qiymətləndirmək və başa düşmək biznes idarəçiliyinin çox vacib aspektidir. Risklər lazımi səviyyədə idarə edilmədikdə, müəssisələr də qorxulu nəticələrə məruz qala bilərlər. Ən geniş şəkildə başa düşülən risklər iş sağlamlığı və təhlükəsizliyi riskləridir. Çox adam, ümumiyyətlə, “risk” sözünü yaralanma, sağlamlıq riskləri və ölümlə əlaqələndirir, lakin hər hansı bir işlə üzləşən digər bir çox risk növü var.

İqtisadi risk də investorlar üçün fürsət ola bilər. Xarici istiqrazlar, məsələn, investorların xarici valyuta bazarlarında və fərqli ölkələrin faiz dərəcələrində dolaşq iştirakına imkan verir. Lakin xarici tənzimləyici orqanlar ölkələrində buraxılan istiqrazların növləri, ölçüləri, vaxtı, kredit keyfiyyəti, açıqlanması və istiqrazlarının yerləşdirilməsi üçün fərqli tələblər tətbiq edə bilər (Məmmədov Z.F., 2010).

İqtisadi risk beynəlxalq investisiyalar fondlarını seçərək azaldılmalıdır, çünki onlar ani diversifikasiyaya malikdirlər, əksər hallarda müxtəlif ölkələrə, alətlərə, valyutalara və ya beynəlxalq sənaye sahələrinə investisiya qoyurlar.

İqtisadi risk, makroiqtisadi şərtlərin (bütün iqtisadiyyatda olan şərtlərin) investisiya və ya şirkətin daxili və xarici ölkənin perspektivlərinə təsir göstərə biləcəyini ehtimal edir. İqtisadi risklər valyuta məzənnəsinin dəyişməsinə, hökumət siyasətinin və qaydalarının dəyişməsinə, siyasi qeyri-sabitliyi və ya iqtisadi sanksiyaların tətbiqini ehtiva edə bilər.

Biznes etmək və pul yatırmaq həmişə bir risk elementi ilə gəlir. İqtisadi risklər tez-tez öncədən görmək üçün ən çətinidir. Layihənin maliyyələşdirilməsində iqtisadi risk layihənin istehsalının əməliyyat və saxlama xərclərini, həmçinin borc xidmətinin tələblərini əhatə edəcək satış dəyərinə malik olma ehtimalıdır.

Yeni bir layihə ilə davam etmək istəmədikdən öncə, iqtisadi riskdə amil olması vacibdir və potensial risklərin ehtimal olunan üstünlüklərdən əhəmiyyətli dərəcədə yuxarıya çəkildiyi təqdirdə davam etdirilməlidir.

Risk, gözlənilməz və ya mənfi nəticəyə sahib olma şansı olaraq istinad edilə bilər. Hər hansı bir növ itkiyə səbəb olan hər hansı bir fəaliyyət risk kimi adlandırıla bilər. Bir firmanın qarşılaşa biləcəyi və aradan qaldırılması üçün lazım olan müxtəlif risk növləri var.

Maliyyə riskləri hər yerdədir və hər kəsə təsir edən bir çox fərqli ölçüdə gəlir. Bütün maliyyə risklərindən xəbərdar olmalısınız. Təhlükələri bilmək və özünüzü necə qorumaq riskinizi aradan qaldırmayacaq, ancaq zərərin azaldılmasına səbəb olacaq.

Maliyyə riski biznes, hökumət qurumlarına, bütövlükdə maliyyə bazarına və fərdlərə tətbiq oluna biləcək bir müddətdir. Bu risk səhmdarlar, investorlar və ya digər maliyyə paydaşlarının pul itirməsi təhlükəsi və ya ehtimalıdır.

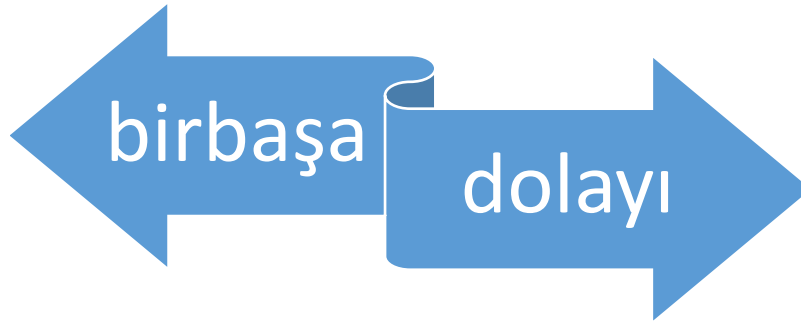
Maliyyə riski maraqlı tərəflərə kapital itkisinə səbəb ola biləcək təhlükə növüdür. Hökumətlər üçün bu, onlar pul siyasəti və istiqrazlar və ya digər borc məsələləri ilə bağlı vəziyyətə nəzarət edə bilmirlər.

Korporasiyalar da öz borclarını yerinə yetirmək ehtimalı ilə qarşılaşırlar, lakin biznesdə maliyyə yükünün yaranmasına səbəb olur. Fiziki şəxslər öz gəlirlərini və ya borclarını ödəmə qabiliyyətini təhlükə altına ala biləcək qərarlar qəbul etdikdə maliyyə riskinə məruz qalırlar.

Maliyyə bazarları müxtəlif makroiqtisadi qüvvələr, bazar faiz dərəcələrində dəyişikliklər və sektorlar və ya böyük şirkətlər tərəfindən öhdəliklərin olmaması səbəbindən maliyyə riskinə məruz qalır.

Bankın fəaliyyətinə təsir göstərən dəyişiklikləri onların təsir dərəcəsinə görə iki qrupa bölmək olar:

Şəkil 1: Bankın fəaliyyətinə təsir göstərən dəyişikliklər

Mənbə: Müəllif tərəfindən tərtib olunmuşdur.

Risk, hərəkət və ya hərəkətsizliyə görə zərərin potensialıdır. Bu qeyri-müəyyənliklə idarə olunan hər şeyin əsas aspektidir. Bütün cəhdlər biznes, nəqliyyat, idman, istirahət, mədəniyyət və sosial qarşılıqlı əlaqələr daxil olmaqla risklə əhatə olunur. Beləliklə, risklərin müəyyən edilməsi və idarə edilməsi gündəlik qərar qəbul edən qərarların əsas komponentidir.

İş riski, iş məqsədinə nail olmağın qarşısını ala biləcək bir gələcək imkanındır. Tipik bir işlə üzvləşən risklər genişdir və strateji və qlobal iqtisadiyyat kimi nəzarətdən kənar olan şeylər kimi nəzarət edə biləcəyiniz şeylər daxildir.

Risk və mükafat arasında güclü bir əlaqə var. Ən azı bir riskə girmədən biznes gəlirlərinə nail olmaq ümumiyyətlə mümkün deyil. Buna görə riskin idarə edilməsinin məqsədi riskin tamamilə aradan qaldırılmamasıdır. Çox hallarda, risklərin idarə edilməsi biznesinizin risk tolerantlığı çərçivəsində risk-mükafat nisbətini optimallaşdırmağa çalışır. Bütün investisiyalar müəyyən dərəcədə risk ehtiva edir. Maliyyədə risk, investisiya qərarına xas olan qeyri-müəyyənlik və potensial maliyyə itkisinin dərəcəsini əks etdirir. Ümumiyyətlə, investisiyaların riski artdıqca, investorlar bu cür risklərin alınması üçün özlərini kompensasiya etmək üçün yüksək gəlir əldə edirlər.

Hər qənaət və investisiya məhsulunda fərqli risklər və gəlirlər var. Fərqlər bunlardır: investorların ehtiyacı olduqda pullarını asanlıqla ala biləcəkləri, pullarının nə qədər sürətli böyüməsi və pullarının necə təhlükəsiz olacağı. Aşağıdakılar biznes riskinin ümumi növləridir.

1. Rəqabət riski

Rəqibiniz sizin məqsədlərinizə çatmamaq üçün sizə üstünlük verəcək riskdir. Məsələn, əsaslı olaraq ucuz qiymət bazası və ya daha yaxşı bir məhsula malik rəqiblər.

2. İqtisadi risk

İqtisadiyyatda şərtlərin xərclərinizi artıracağını və ya satışlarınızı azaltma ehtimalıdır.

3. Əməliyyat riski

Müştərilərə xidmət prosesi kimi bir təşkilatın gündəlik əməliyyatları ilə əlaqədar baş verən uğursuzluq potensialıdır. Əməliyyat riskinin bəzi tərifləri bunun qeyri-kafi və ya uğursuz proseslərin nəticəsidir. Bununla belə, tam və uğurlu hesab edilən əməliyyat prosesləri də risk yaradır.

4. Hüquqi risk

Yeni qaydaların biznesinizə pozulma ehtimalı və ya qanuni mübahisələrə görə xərclər və zərərlər olacaqdır.

5. Uyğunluq riski

Qanun və qaydaları pozacaq riskdir. Bir çox hallarda, bir iş tamamilə qanunlara riayət etmək niyyətindədir, lakin yoxlamalar və ya səhvlər səbəbindən qaydaları pozur.

6. Strateji Riski

Müəyyən bir strategiya ilə əlaqəli risklərdir.

7. Qiymətləndirmə riski

Nüfuzlu risk, itaətsiz, hörmətsiz və ya qeyri-səlahiyyətli kimi qəbul edilən tətbiqlər və ya hadisələr nəticəsində azalmış bir ünsiyyət nəticəsində itkilərin itirilməsi şansıdır. Bir təşkilatdakı ciddi itkiləri itirməsi riskini təsvir etmək üçün istifadə olunur.

8. Proqram Riski

Xüsusi iş proqramı və ya layihələr portfeli ilə əlaqəli risklərdir.

9. Layihə riski

Bir layihəyə aid risklərdir. Layihələrin risklərin idarə edilməsi əsas layihənin idarə olunması metodologiyalarında təsbit edilmiş nisbətən yetkin bir intizamdır.

10. İnnovasiya riski

Məhsul tədqiqatı kimi biznesinizin yenilikçi sahələrinə tətbiq olunan riskdir. Bu cür sahələr sizin risk idarəetmə təcrübənizin sürətli tempolu və nisbətən yüksək riskli fəaliyyətlərə uyğunlaşmasını tələb edə bilər.

11. Ölkə riski

Siyasət hadisələri və iqtisadiyyat kimi fəaliyyət göstərən ölkələrdəki şəraitə məruz qalmadır.

12. Keyfiyyət Riski

Məhsullarınız, xidmətləriniz və biznes təcrübələriniz üçün keyfiyyətli məqsədlərinizə cavab verməyəcəyiniz potensialıdır.

Risklərin özünü ən çox göstərdiyi iqtisadi sahə banklardır. Banklarda risklər müxtəlif səbəblərdən baş verə bilər. Buna görə də bank risklərinin növləri də müxtəlifdir. Rus alimi V.V.Kizelev daha mühüm bank risklərini 5 kateqoriyaya bölür. Bunu aşağıdakı sxemdən aydın görmək olar.

Şəkil 2: V.V.Kizelevin bank riskləri kateqoriyası

Mənbə: Kizelev.Bank riskləri.s.23

Ölkəmizdə “bank riski” sözü ötən yüzillikdə ortaya çıxmışdır. İqtisadi bazar münasibətlərinə uyğun olaraq yaranmışdır.

Bank riski iqtisadi böhranla birbaşa bağlıdır. Belə ki, risklər o zaman özünü göstərə bilər ki, kreditlər ödənilmir və ya ehtiyat amili azdır.

Şəkil 3:Bank riskinin formaları

Mənbə: müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

Bank idarəçiləri və bank mütəxəssislərinin sorğusu banklar üçün aparıcı risk kimi kibercinayətkarlıq siyahısına daxildir. HSBC-nin əməliyyat risk qrupunun rəhbəri Mark Kooke, rəqəmsal bank xidmət kanallarının genişləndirilməsinin artdığını bildirmiş. Kooke qeyd etmişdir ki, banklar itirilmiş müştəri və ya müştəri xidmətləri nəticəsində riskə məruz qalacaqlar.

Müştərilər, bank kartlarını dəyişdirmək və onların onlayn hesablarını yeni nömrələrlə yeniləmək zərurəti yarandıqda bankların risklərini artırır. Xərclər yeni kartların yenidən verilməsi riskindən çoxdur (Qeybullayev Q.R., 2003) .

2015-ci ilin sonlarında Nyu-York Federal Ehtiyat Bankı kiber - təhlükəsizliyini onun ən öndə gedən risk prioritetlərindən biri kimi müəyyən etmişdir. Buna baxmayaraq, 2016-cı ilin iyul ayında Nyu-York federal bankı Bangladeş Bankından 2016-cı il fevralın 4-də Filippin və Şri-Lankada hesablara 101 milyon dollar köçürmələri üçün xakerlər tərəfindən aldatıldığı üçün davamlı risklərlə üzləşdi.

Bank sistemində risklər, onların təsnifatı makro və mikro siyasətə təsir göstərə bilər. Hər bir element və ya amil riskə çox ya da az təsir göstərə bilər.

1.2. Bank risklərinin növləri, onların təsnifatı

Bankların kapital tələblərinə dair Bank İqtisadi Müşavirəsi üzrə Basel Komitəsinin ilk razılığı Bazel 1-i ortaya çıxarmışdır. 1988-ci ildə 1970-ci və 1980-ci illərdə müşahidə olunan maliyyə vasitəçiliyinin böyük zərərləri və iflasları hallarında bank icması və nəzarət orqanlarından reaksiya kimi hazırlanmışdır (İbrahimov Z., 2009).

Bazel 1-in əsas ideyası bankların kapitalın adekvatlığını idarə etmək üçün bir sistem quraraq bankların kredit riskini və potensial zərərlərini məhdudlaşdırmaqdır.

Sənədin əsas müddəaları:

- bankın maliyyə sabitliyi kredit riskini ödəmək üçün kapitalın adekvatlığı ilə müəyyən edilir. Öz növbəsində, bəzən tənzimləyici kapital və ya onun nisbəti kimi adlandırılan bir bankın sərmayə yetərliliyinin minimum məbləği, ehtimal olunan risklərin nəzərə alınması ilə müəyyən edilmiş aktivlərin və balansdankənar maddələrin 8% -də müəyyən edilir və kapitalın ümumi aktivlərə nisbəti ilə hesablanır.

- kredit riskinin məbləğinin müəyyənləşdirilməsi aktivin dəyərini risk çəkilərinə çatdırmaqla əldə edilir. Bunu etmək üçün, aktivlər risk dərəcəsinə görə dörd qrupa bölünür: 0, 20, 50 və 100. Aşağıdakı ağırlıqlı faktorlar qəbul edilir: risk nə qədər yüksək olsa, o qədər böyükdür;

- yetərincə yoxlanılan kapitalın ümumi məbləği iki səviyyədən ibarətdir:

1. səviyyə – səhm kapitalı və elan edilmiş ehtiyatlar;

2. səviyyə – səmərəli kapital, ölkənin qanunvericiliyinə uyğun olaraq banka daxil olan gizli ehtiyatları və s.

Daxil olan əlavə kapitaldır. Ümumiyyətlə, birinci səviyyəli kapitalın dəyərindən artıq olmamalıdır.

Bankın nəzarəti sahəsində Bazel 1 tərəfindən təqdim olunan yeniliklərə baxmayaraq, müqavilədə bir sıra çatışmazlıqlar var:

- ✓ yalnız kredit riskin tənzimlənməsinə yönəldilmiş digər növ bank risklərini məhdudlaşdırır;
- ✓ mümkün olan real vəziyyətlərin müxtəlifliyini nəzərə almayan kredit riskin sadələşdirilmiş dərəcəsinə ehtiva edir. Bununla yanaşı, təcrübə göstərir ki, minimum sərmayə qoyuluşu tələblərinə cavab verən bankın və bütün bank sisteminin etibarlılığını təmin edə bilməz. Bu baxımdan, 2004-cü ildə yenilənmiş bir razılaşma yayıldı – Bazel 2.

2004-cü ildə qəbul edilmiş “Bankların tənzimlənməsi üzrə əsasları olan” kapitalın ölçülməsində beynəlxalq konvergeniya və kapital standartları: yeni yanaşmalar adlı Basel Komitəsi Bazel 2-dir (Bazel II,1988).

Bazel 2 müqaviləsinin əsas məqsədi bank sistemində risklərin idarə - edilməsinin keyfiyyətini yaxşılaşdırmaqdır, bu da maliyyə sisteminin bütövlükdə sabitliyini gücləndirməlidir.

Əsas yeniliklər

İlk Bazel (1988) ilə müqayisədə yeniliklər aşağıdakılardır:

- ✚ bankların özləri tərəfindən həyata keçirilən kəmiyyət risklərinin qiymətləndirilməsinə mümkün qədər əsaslanaraq tənzimləyici

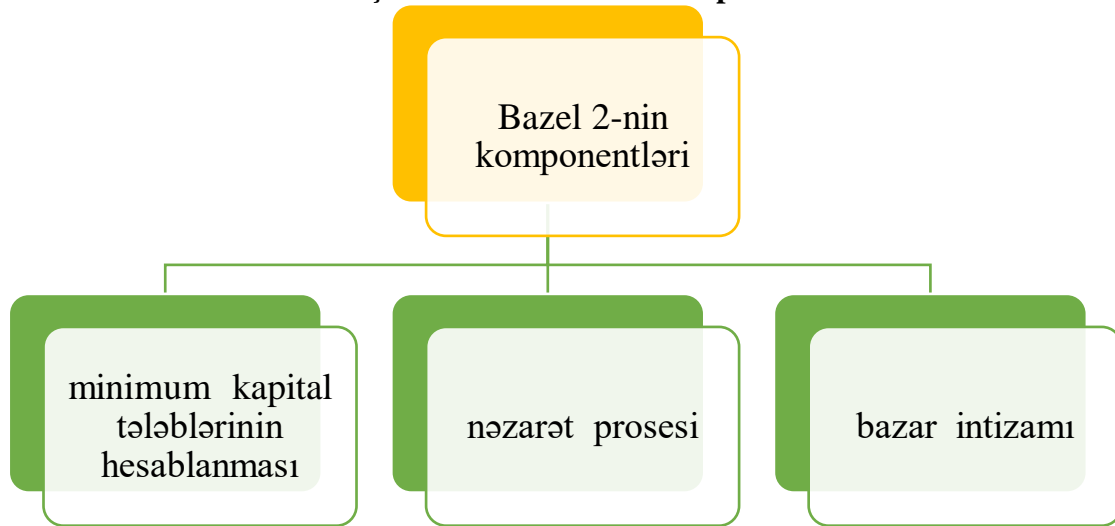
kapitalın ağırlıqlı hesablanması risk sisteminə daha həssas yaradılmasını;

- + kredit riskinin azaldılması alətlərinin tanınması;
- + əməliyyat riskinə dair yeni kapital tələbləri;
- + nəzarətçilərin rolunu genişləndirmək;
- + banklar tərəfindən məlumat və metodologiyanın hərtərəfli açıqlanması.

Müqavilənin komponentləri

Struktur olaraq, Bazel 2 üç hissəyə – üç komponentə bölünür:

Şəkil 4: Bazel 2-nin komponentləri

Mənbə: müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

I komponentə – kredit, bazar və əməliyyat riskləri üçün ümumi minimum kapital tələblərinin hesablanmasıdır. Kapitalın aktivlərə olan nisbəti, tənzimləyici kapital və risklə ölçülmüş aktivlərin tərfi ilə hesablanır. Ümumi kapitalın aktivlərə nisbəti 8% -dən aşağı olmamalıdır. İkinci səviyyənin mərkəzi birinci səviyyəli kapitalın 100% -dən çox olmamalıdır.

II komponent nəzarət prosesidir. Bu bölmədə Bankın riskləri üzrə tətbiq olunan bank riskləri üzrə tətbiq edilən nəzarət prosedurunun, risklərin idarə olunmasının və şəffaflığın əsas prinsipləri, o cümlədən bank portfelində faiz riskinin şərh edilməsi ilə bağlı təkliflər, kredit riskləri (stress testi) əməliyyatlar riski, sərhədlərarası əlaqələrin və qarşılıqlı əlaqələrin inkişafı, həmçinin, seküritizal-laşdırma (Cəfərli H., 2009) .

III komponent bazar intizamıdır. Üçüncü komponentin məqsədi – “Market Discipline” – minimum kapital tələbləri (Komponent 1) və nəzarət prosesi. Komitə bazar iştirakçılarında sahə, kapital, riskə məruz qalma, risk qiymətləndirmə prosesləri və bu səbəbdən təşkilatın sərmayə yetərliyinə dair əsas məlumatları qiymətləndirməyə imkan verəcək bir sıra açıqlama tələbləri hazırlayaraq bazar intizamını stimullaşdırmaq məqsədi daşıyır. Komitə hesab edir ki, bu məlumatların açıqlanması Sazişin işıqlandırılmasında xüsusi əhəmiyyət daşıyır, Buna görə banklararası metodologiyalardan asılılıq banklara kapital tələblərini qiymətləndirərkən daha çox fəaliyyət azadlığı verir (Abdullayev Ş.Ə., 2001) .

Prinsipcə, banklar tərəfindən məlumatların açıqlanması üst səviyyə rəhbərlik və idarə heyətinin bank risklərini necə qiymətləndirdiyini və onları necə idarə etdiyinə uyğun olmalıdır. Birinci komponentə uyğun olaraq, banklar məruz qaldığı riskləri və əldə edilən kapital tələblərini qiymətləndirmək üçün xüsusi yanaşmalar / metodikalar tətbiq edirlər.

Komitə hesab edir ki, bu ümumi yanaşmaya əsaslanan məlumatların açıqlanması bank risklərinin bazarını məlumatlandırmanın effektiv bir vasitəsidir və müxtəlif təşkilatların daha səmərəli müqayisə edilməsinə imkan verən məlumatların açıq və aydın şəkildə açıqlanması mexanizmini təmin edir.

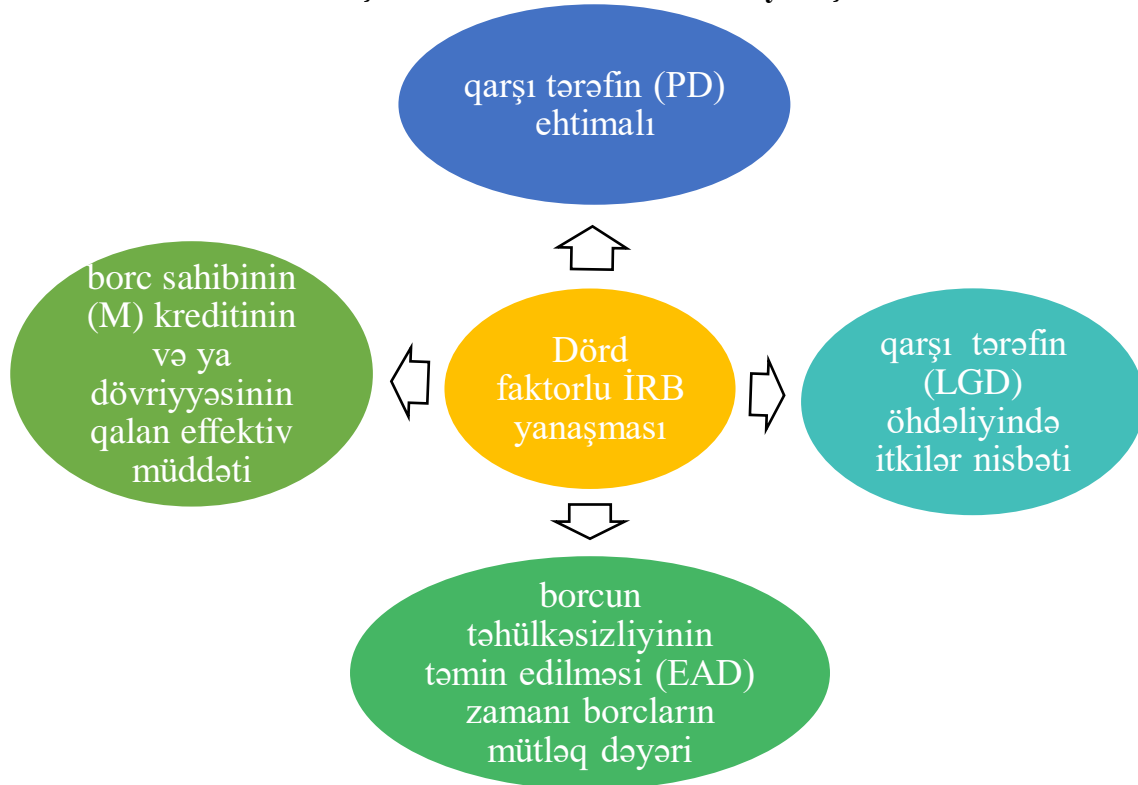
Minimum kapital tələbləri

Birinci komponent birbaşa kredit riskinin hesablanması metodlarına həsr olunub və kredit riskinin hesablanması üçün iki yanaşma təklif edir.

Standartlaşdırılan yanaşma xarici kredit reytingi, yəni beynəlxalq reyting agentliyi (Standard & Poor's, Moody's, Fitch Ratings, və s.) tərəfindən müəyyən edilmiş reytingə əsasən müəyyən bir borcalana təyin olunmuş nisbət ilə kredit tələblərinin dəyərini çəkməyə əsaslanır. Bazel 1 ilə müqayisədə, risk qiymətləndirilərkən yenilik, xarici reytinglərə bankın (müəssisənin) ən obyektiv göstəricilərindən biri kimi yönəlmişdir. Kredit riskini hesablayarkən yeni də daha çevik bir girov mühasibat sistemidir.

Daxili Nəzarət Bazlı Yanaşma – İRB Qarışığı. Kredit riskinin ölçülməsi baxımından İRB yanaşması dörd faktoru nəzərə alan riyazi modeldir:

Şəkil 5: Dörd faktorlu İRB yanaşması

Mənbə: müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

Bu göstəricilərdən istifadə etməklə gözlənilən (EL) və gözlənilməz (UL) zərərlər müəyyən edilir, dəyəri sərmayə yetərliliyinin hesablanmasına daxil edilir.

Təsir

Bazel 2-nin tətbiqi zamanı gözlənilirdi:

- ən çox banklarda risklərin idarəedici keyfiyyətinin dramatik inkişafına ən əhəmiyyətli təsir göstərəcək. Daha riskli həssas kredit riski qiymətləndirməsini təqdim etməklə yanaşı, onların bir çoxu ilk dəfə başlayacaq.
- komməriya banklarının əsas risklərindən biri (kredit, likvidlik və bazar riskləri ilə birlikdə) əməliyyat riskinə diqqət yetirmək;
- inkişaf etmiş bazarlarda orta və kiçik maliyyə institutları (ən çox Avropa bankları daxil olmaqla), eləcə də inkişaf etməkdə olan bazarların və inkişaf etməkdə olan ölkələrin əksəriyyətinə təsir edəcəkdir.

Bankçılıq sənayesinə qarşı bir əhəmiyyətli risk daha riskli davranış olaraq bilinir. Davranış riski, bankların müştərilərinə xidmət göstərməsindən və bu təşkilatların rəqiblərinə münasibətdə necə çıxış etdiyindən nəticələrə bağlıdır. 2008-ci il maliyyə böhranının ardından İstehlakçı Maliyyə Mühafizəsi Bürosu (CFPB) istehlakçıları təhqir edən bankçılıq təcrübələri haqqında məlumatlandırmaq və məlumatlandırmaq üçün yaradılıb.

Maliyyə məhsulları və bank xidmətləri haqqında səhv məlumat vermək kimi qeyri-münasib davranışlar fırıldaqçılıq iddialarından yaranan məhkəmə və tənzimləyici tədbirlərə səbəb ola bilər. Bazar istifadəsi iddialarının pozulması, pulların yuyulmasının qarşısını almaq üçün kifayət qədər təminatların yerinə yetirilməməsi kimi yoxsulluqdan yarana bilər. CFPB bazar istismarı və pis davranışlar üçün əhəmiyyətli cərimələr alır. Banklar, davranış riskindən qaçınmaq üçün işçi maarifləndirici proqramları təmin edilməməsi nəticəsində yaranan nəticələrdən qorunmalıdır.

Tənzimləyici Uyğunluq

2008-ci ildən etibarən bankçılıq sektorunun artan tənzimlənməsi yeni tənzimləmələrin yanlış qiymətləndirilməsinə, habelə tənzimləyici gözləntilərə riayət etmək üçün lazımi dəyişikliklərin həyata keçirilməməsindən yaranan risklərə gətirib çıxardı. Banklar, Dodd-Frank Wall Street Reformu və İstehlakçının Qorunması haqqında Qanunda və CFPB tərəfindən müəyyən edilmiş qaydalara əsasən müəyyən edilmiş normativ tələblərə riayət etməlidirlər. Banklar anlayış və bu yeni qaydalara riayət etmək üçün vaxt, səy və resursları ayırmalıdırlar.

Banklar, yeni qaydalar nəticəsində işgüzar prioritetlərdə münaqişələrin həll edilməsi problemi ilə üzləşə bilər. Kiçik banklar bu tənzimləmə dəyişikliklərinə riayət etməyə çalışarkən daha böyük infrastruktur təzyiqləri yaşayır. Menecerlər digər vəzifələrdən vaxt ayırmalı və qanunvericiliyin uyğunluğuna toxunaraq diqqətlərini dəyişdirməlidirlər.

Yeni bank sermayəsi tələblərini quran, Basel 3 kimi transnational bank qaydaları fərqli yurisdiksiyalardan gələn qarşılıqlı tənzimləmələr arasında münaqişə və ya uyğunsuzluq olmadığı halda yeni çətinliklər yarada bilər.

Yeni qaydalara riayət edilməsinin təmin edilməməsi üçün çatışmayan protokollar cərimələrə və digər sanksiyalara səbəb ola bilər.

Bununla belə, təcrübə göstərir ki, Bazel 2 standartlarının həyata keçirilməsi iqtisadiyyatın daha yavaşlaşmasına səbəb olur və sənayelərin dayanıqlılığını daha da artırır.

Bazel 3 bank tənzimləmə sahəsində metodoloji tövsiyələri olan və 2010-2011-ci illərdə təsdiq edilmiş bank nəzarəti üzrə Bazel Komitəsidir.

Bazel Akkordunun üçüncü hissəsi 2000-ci ilin sonlarında maliyyə böhranı nəticəsində ortaya çıxan maliyyə tənzimləmələrində çatışmazlıqlara cavab olaraq hazırlanmışdır. Bazel 3 bankın kapital tələblərini gücləndirir və yeni tənzimləyici likvidlik tələblərini təqdim edir. Bazel 3 müqaviləsinin əsas məqsədi bank sistemində risklərin idarə edilməsinin keyfiyyətini yaxşılaşdırmaqdır və bu, öz növbəsində maliyyə sisteminin bütövlükdə sabitliyini gücləndirməlidir.

Bazel 3-ə keçid 2012-2019-cu illərə planlaşdırılıb (Bazel III, 2008).

Təminat kapitalının kapital strukturuna (kapitala) yeni tələblər (kapital alətləri üçün tələblər, birinci və ikinci səviyyəli kapital tələbləri və yeni meyarlara cavab verməyən 10 il müddətinə kapital alətlərinin silinməsi üçün tələblər) 1 yanvar 2013-cü il tarixindən;

2013-2014-cü illər ərzində səhm kapitalı və birinci dərəcəli kapitalın adekvatlığına dair yeni tələblər planlaşdırılır;

2016-2018-ci illərdə qoruyucu tampon (konservasiya tamponu) nəzərə alınmaqla səhm kapitalı və ümumi kapitalın adekvatlığı üçün yeni tələblər;

Leveraenin göstəricisinin məcburi tələblərinin (standartlarının) tərkibinə daxil edilməsi:

- ❖ 2013-2016-cı illər ərzində Mövcud sərmayə yetərliyi nisbəti ilə leverage indeksinin banklar tərəfindən “paralel” hesablanması təmin edilmişdir. Bu dövrdə leverage göstəricisinin və onun komponentlərinin dəyəri, eləcə də mövcud sərmayə yetərliyi nisbəti ilə müqayisədə göstəricinin dəyişməsi izlənilməlidir;

- ❖ 2015-ci il yanvarın 1-dən banklar leverage göstəricisi haqqında məlumatı açıqlamaladırlar;
- ❖ 2018-ci il yanvarın 1-dən 2017-ci il tarixinədək “paralel” hesablama dövrünün nəticələrini nəzərə alaraq 2017-ci ilin birinci yarısında dəqiqləşdirilməsi nəzərdə tutulan bu göstərici, hesablama prosesi və məcburi olanların siyahısına daxil edilməsi nəzərdə tutulub;

Likvidlik əmsalları:

- 1 yanvar 2012-ci il tarixindən etibarən banklar Likvidlik Əhatə nisbəti (LCR) – qısamüddətli likvidlik və Net Sabit maliyyələşdirmə nisbəti (NSFR) hesablamalarına dair hesabat təqdim etməyi planlaşdırır – müntəzəm olaraq sabit maliyyələşdirmə. Bankların hesabatları likvidlik göstəriciləri və onların tərkib hissələri üçün monitorinq dövründə həyata keçirilməlidir;
- 2015-ci il yanvarın 1-dən etibarən LCR məcburi standartların siyahısına daxil edilməlidir;
- 2018-ci il yanvarın 1-dən etibarən, NSFR-nin mandat standartları siyahısına daxil edilməsi;
- 29 mart 2019-cu ildən etibarən 100% LCR daxil edilir.

Bazel 3 kimi tanınan bank kreditləşməsi və maliyyələşdirmə standartlarında tanınmış dəyişikliklərin əksəriyyəti qeyri-səlis yeniliklərdən ibarətdir. 2019-cu il 29 mart tarixində Bazel 3 qüvvəyə mindikdən sonra kommersiya banklarının portfelində “fiziki” qızıl pul vəsaitləri (“birinci səviyyəli aktivlər”) hesab olunur və bu baxımdan “risksiz” aktiv (Bazel III, 2008).

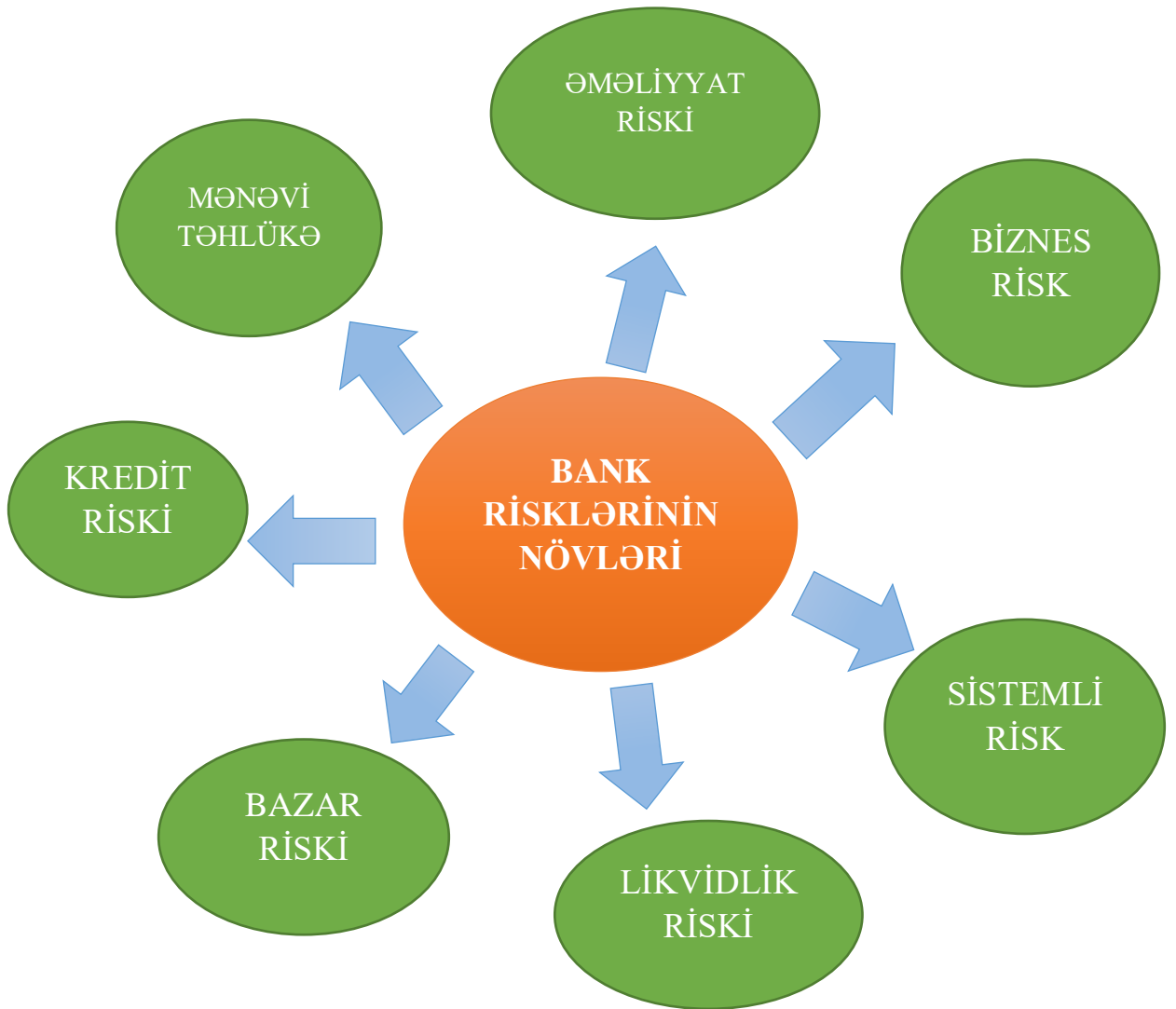
Bank əməliyyatlarında xüsusilə aşağıdakı risklərin olduğu ehtimalı var:

- ❖ likvidlik riski;
- ❖ kredit riski (qalıq riski, seyrelmə riski, ödəmə riski və qarşı tərəf riskləri);
- ❖ faiz dərəcəsi riski;
- ❖ xarici valyuta riski;
- ❖ digər bazar riskləri;

- ❖ konsentrasiya riski, xüsusilə bankın bir şəxsə və ya əlaqəli şəxslərin bir qrupuna məruz qalma riski də daxil olmaqla;
- ❖ bankın investisiya riskləri;
- ❖ bankın məruz qaldığı müəssisənin mənşə ölkəsinə aid risklər (ölkə riski);
- ❖ xüsusilə hüquqi risk daxil olmaqla, əməliyyat riski;
- ❖ bankın əməliyyatlarına uyğunluq riski;
- ❖ strateji risk.

Bank risklərinin aşağıdakı növləri vardır:

Şəkil 6: Bank risklərinin növləri

Mənbə: Müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

Kredit riskləri

Kredit riski borcalanların kreditlərin ödənilməməsi ehtimalı ilə əlaqədar olan riskdir. Kredit riski əsasən ödənişlərin alınmaması riski kimi təsvir olunmasına baxmayaraq, banklar da bu kateqoriyadakı gecikmiş ödəniş riskini ehtiva edirlər. Çox vaxt bu pul vəsaitlərinin hərəkəti riskləri borcalanın ödəmə qabiliyyətli olmasına səbəb olur. Beləliklə, bu cür risklər bankdan kreditlərin müddəti ərzində gəlir əldə etməməsi mümkün olmayan fiziki şəxslərə və müəssisələrə tam yoxlama və sanksiyalar tətbiq edərsə, yoluxa bilər. Kredit reyting agentlikləri banklara bu mövzuda məlumatlı qərarlar vermək üçün kifayət qədər məlumat verirlər.

Bankın rentabelliği kredit risklərinə son dərəcə həssasdır. Beləliklə, kredit riski kiçik bir miqdarla yüksəlsə belə, bankın rentabelliği çox təsirlənə bilər. Buna görə də, banklar bu cür riskləri həll etmək üçün çoxsaylı tədbirlər görmüşlər. Məsələn, banklar bu cür riskləri azaltmaq üçün həmişə müəyyən ehtiyat fondları saxlayırlar.

Borc verildiyi andan etibarən müddəə hesabına müəyyən məbləğdə pul verilir. Banklar belə riskləri azaltmaq üçün strukturlaşdırılmış maliyyə kimi alətlərdən istifadə etməyə başlamışlar. Kredit şərtlərinin dəyişdirilməsi kimi kredit törəmələri, bankların kredit vəziyyətində olmadığı təqdirdə yaşamasına kömək etmək üçün də mövcuddur.

Ödənilməmiş kreditlər bank işini aparan bir məhsuldur və həmişə olacaqdır. Müasir banklar bunun reallaşdırdığını və fəlakətli bir itkiyə uğrayana qədər vəziyyəti həll etmək üçün hazırlanırlar.

Bankın Beynəlxalq Hesablaşmalar Bankına (BIS) görə, kredit riski, bank borcalanın və ya qarşı tərəfin razılaşdırılmış şərtlərə uyğun olaraq öhdəliklərini yerinə yetirməməsi potensialı kimi müəyyən edilir. Kredit riski, ehtimal ki, kreditlər, qəbullar, banklararası əməliyyatlar, ticarətin maliyyələşdirilməsi, valyuta əməliyyatları, maliyyə fyuçersləri, svoplar, istiqrazlar, səhmlər, opsiyalar, öhdəliklərin və zəmanətlərin uzadılması və əməliyyatların ödənilməsidir. Sadə bir sözlə, əgər şəxs A bankdan borc alsın və qeyri-adekvat gəliri, biznesdə itkin, ölüm,

istəksizliyə və ya digər səbəblərə görə krediti ödəmə qabiliyyətinə malik deyilsə, bank kredit riskinə məruz qalır. Eynilə, əgər kredit kartı fakturasını ödəməsəniz, bank kredit riskinə məruz qalır.

Beləliklə, bankın kredit riskini minimuma endirmək üçün yüksək kredit riski ilə əlaqəli olduqda faiz dərəcəsi borcalanlar üçün daha yüksək olacaqdır. Dəyişməmiş gəlir, aşağı kredit pulu, məşğulluq növü, girov aktivləri və digərləri kimi faktorlar borcalanla əlaqəli kredit riskini müəyyənləşdirir. Daha əvvəl də qeyd edildiyi kimi, kredit riski banklararası əməliyyatlar, xarici əməliyyatlar və bankdan kənarında baş verən digər növ əməliyyatlarla əlaqəli ola bilər. Bir sonda əməliyyat müvəffəqiyyətli olsa da, digər ucunda müvəffəqiyyətsiz olarsa zərər meydana gəlir. Bir sonda əməliyyatlar həll edildikdə, lakin digər tərəfdən həll prosesində gecikmələr varsa, investisiya imkanlarının itirilməsi ola bilər.

Bəzi kredit riski iqtisadiyyata və ya spesifik bazarlara və hətta xüsusi şəxslərə təsir göstərən makro qüvvələrin bir nəticəsidir, baxmayaraq ki, kredit riski altında təsnif edilə bilən başqa bir əhəmiyyətli risk var: bu, adətən banklar tərəfindən verilmiş qəsdən dolandırıcılıq riskidir kredit kartları kimi kredit məhsulları.

Bazar riski

Kreditlərdən başqa, banklar da qiymətli kağızların əhəmiyyətli hissəsini tuturlar. Bu qiymətli kağızların bəziləri bankın xəzinə əməliyyatları, yəni qısamüddətli pul üçün park vasitəsi kimi keçirilir. Bununla yanaşı, bir çox qiymətli kağızlar, həmçinin, bankların öz müştərilərinə kredit verdiklərinə əsasən girov kimi saxlanılır. Buna görə bankçılıq biznesi kapital bazarlarının işi ilə bir-birinə qarışdırılır.

Banklar müxtəlif formalarda bazar risklərinə məruz qalırlar. Məsələn, əgər onlar böyük miqdarda səhmdarlıq təşkil edirlərsə, onda ədalətli riskə məruz qalırlar. Həmçinin, banklar müəyyən olaraq, Forex risklərinə məruz qalan valyutanı saxlamalıdırlar. Eyni şəkildə banklar əmtəə risklərinə məruz qalan qızıl, gümüş və daşınmaz əmlak kimi mallara qarşı borc verirlər.

Bu riskləri azaltmaq üçün banklar sadəcə hedcinq müqavilələrini istifadə edirlər. Hər hansı bir maliyyə bazarında satıla bilən maliyyə törəmələrini istifadə edirlər. Pul köçürmələri, opsiyalar və svoplar kimi müqavilələri istifadə edərək, banklar öz balansından bazar risklərini təxirə salmağa qadirdirlər.

Bazar riski riskin potensial səbəbindən asılı olaraq 4 növə bölünərək daha yaxşı başa düşülə bilər:

Şəkil 7: Bazar riskinin növləri

Mənbə: müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

- + Faiz dərəcəsi riski: faiz dərəcəsinin dəyişməsi səbəbindən potensial zərərlər;
- + Səhm riski: Səhm qiymətindəki dəyişikliklər səbəbiylə potensial zərərlər;
- + Valyuta riski: Beynəlxalq valyuta məzənnələrinə görə potensial zərərlər (məsələn, ödəmə riski ilə bağlı);
- + Əmtəə riski: Buğda, mis və təbii qaz kimi kənd təsərrüfatı, sənaye və enerji məhsullarının qiymətlərində dəyişkənliklərə səbəb olan potensial itkilər.

Əməliyyat riskləri

Banklar qazac əldə etmək üçün kütləvi əməliyyatlar aparmalıdırlar. Kiçik bizneslər böyük bankların xeyrinə işləyir. Beləliklə, belə geniş miqyaslı ardıcıl daxili proseslərin qorunması olduqca çətin bir işdir.

Bankın Beynəlxalq Hesablaşmalar Bankına (BIS) görə, əməliyyat riski qeyri-kafi və ya uğursuz daxili proseslər, insanlar və sistemlərdən və ya xarici hadisələr nəticəsində yaranan zərər riski kimi müəyyən edilir. Bu tərif hüquqi riskdən ibarətdir.

Əməliyyat riski, bankın gündəmdə olan fəaliyyətlərindəki müvəffəqiyyətsiz biznes prosesləri nəticəsində baş verir. Əməliyyat riskinin nümunələri, səhv hesaba köçürülən və bazarlarda məşğul olarkən səhv bir qaydada icra edilən ödənişləri əhatə edəcəkdir. Bankdakı şöbələrin heç biri əməliyyat risklərindən qorunmur.

Əməliyyat riskləri əsasən səhv insanları işə götürməkdən yaranır və ya alternativ olaraq informasiya texnologiyaları sistemlərinin bir parçası olduqda da baş verə bilər. Daxili proseslərdə gedən bir fasilə də fəlakətli səhvlərə gətirib çıxara bilər. Məsələn, Barings Bank, müvafiq daxili nəzarət tətbiq etməməsi səbəbiylə iflas etdi. Bir treyder, törəmələr bazarında çox pul qazanmağı bacardı, çünki Barings Bankının kapitalı məhv edildi və bank sadəcə olaraq dayandı.

Mənəvi təhlükə

Bir çox ölkənin bankların sonuncu qurtarılması mənəvi təhlükə adlanan başqa bir risk meydana gətirdi. Bu risk bank və ya səhmdarlarla qarşılaşmır. Bunun əvəzində, bu risk bankların fəaliyyət göstərdiyi ölkənin vergi ödəyiciləri ilə üzləşir. Banklar həddindən artıq risk almağa alışmışlar. Riski ödəyirsə, geri qaytarmaları davam edir. Lakin, onların riskləri geri qayıdırsa, zərərlər vergi ödəyiciləri tərəfindən bailouts şəklində ödənilir. Mərkəzi banklar təhlükəsiz biznes təcrübələrini təqib etmək üçün auditlərdən istifadə edirlərsə də, banklar tənzimləyici nəzarəti altında olmadıqları anda riskli işlərdə iştirak edirlər.

Likvidlik riski

Likvidlik riski bank işinə xas olan bir növ riskdir. Likvidlik riski, əmanətçilər öz pullarını geri almağa gəldikdə bankın öhdəliklərini yerinə yetirə bilməyəcəyi riskidir. Bu risk kəsirli ehtiyat bank sistemində xasdır. Buna görə də,

bu sistemdə alınmış əmanətlərin yalnız bir faizi ehtiyat kimi saxlanılır, qalanları kreditlər yaratmaq üçün istifadə olunur. Buna görə, təşkilatın bütün əmanətçiləri birbaşa pullarını geri çəkmək üçün gəldikdə, bank kifayət qədər pula sahib olmur. Bu, müasir bankçılıq tarixində sayısız dəfə baş verib (Sadıqov E.M., 2010).

Müasir banklar likvidlik riski ilə bağlı çox narahat deyil. Çünki Mərkəzi Bankın dəstəkləri var. Müəyyən bir bankda bir əməliyyat olduğu təqdirdə Mərkəzi Bank bütün resurslarını təsirə məruz qalan banka yönəldir. Buna görə, əmanətçilər öz əmanətlərini tələb etdikdə geri ödənilə bilirlər. Bu, əmanətçilərin banklara olan malı və bankdakı borclarına olan inancını geri qaytarır.

Likvidlik riskini zərərin qarşısını almaq və ya minimuma endirmək üçün kifayət qədər tez bir zamanda satıla bilməyən və satılamayan bir investisiyanın satılmasının olmamasından qaynaqlanan risk olaraq təyin edilir.

Biznes Risk

Bankçılıq sektoru bu gün əhəmiyyətli dərəcədə inkişaf etmiş və çeşidlənmişdir. Banklar bu gün seçmələri lazım olan müxtəlif strategiyaları var. Belə strategiya seçildikdən sonra, banklar öz resurslarını uzunmüddətli perspektivdə strateji məqsədlərinə nail olmağa yönəltməlidirlər.

Beləliklə, müəyyən bir bankın yanlış strategiyayı seçə biləcəyi bir risk var. Bu yanlış seçim nəticəsində bank zərərlərə məruz qala bilər və nəticədə əldə edilə bilər və ya sadəcə çökə bilər. Vaşinqton Mutual və Lehman Brothers kimi bankların vəziyyətini nəzərdən keçirin. Onların strategiyası mükəmməl kredit pulu az olanlara üstünlük verən kreditor olmaq idi. Lakin banklar bu cür kreditlərə ağır məruz qaldıqları üçün, onlar da ağır nəticələrə məruz qalıblar.

Ümumiyyətlə, bank riskini bir şirkətin gözlənilən mənfəətdən daha az olacağı və ya bir mənfəət deyil, ziyan çəkəcəyi ehtimalı kimi təyin edir. Bir bankın kontekstində biznes riski bankın uzunmüddətli strategiyasının uğursuzluğuna, gəlirlərin təxmini proqnozlarına və gəlirlilik ilə bağlı digər şeylərin sayına görə riskdir. Qaçınmaq üçün biznes riski bazar şərtlərinə uyğunluq və adaptasiya tələb edir. Uzun müddətli strategiyalar banklar üçün yaxşıdır, lakin dəyişikliklərə məruz qalmalıdırlar. Uzun müddətli strategiyalar biznes risklərinin qarşısını almaq üçün

backup planlarına malik olmalıdır. 2007-2008-ci illərdə qlobal böhran dövründə bir çox banklar çökmüş, bir çoxu bunu həyata keçirmişdir.

Qiymətləndirmə riski

Etibar bankçılıq biznesində son dərəcə əhəmiyyətli qeyri-maddi aktivdir. JP Morgan bankı, Chase bankı, Citibank, Bank of America və s. kimi banklar, yüzlərlə ildir işsektorunda olmuşdurlar və mükəmməl nüfuza sahibdirlər. Bu nüfuz onlara daha çox qazanc əldə etməyə imkan verir.

Müştərilər, pullarını, təhlükəsiz və sağlam iş təcrübələrini təqib etdikləri yerlərdə yerləşdirmək istəyirlər. Beləliklə, əgər mənfi işləyən bir bank haqqında mətbuatda hər hansı bir xəbər varsa, bu xəbər bankların biznesinə mənfi təsir göstərir. Məsələn, Citibank yaxın zamanlarda öz ticarət tərəfdaşları ilə yanlış ticarət aparmaqla Forex dərəcələrini manipulyasiya etmək kimi qiymətləndirilmişdir. Tənzimləyicilər Citibankın yırtıcı taktikası haqqında məlumat aldıqda banka böyük cərimələr qoydular (<https://online.citi.com/US/login.do>).

Citibank cərimələrlə yanaşı, müştərilərə bazar manipulyasiyasına başlamağa meyilli olduqlarını aşkar etdikdə ədalətli ticarət təcrübələrini izləyən bir bank kimi tanındılar. Banklar heç bir ədalətsiz və ya manipülativ biznes təcrübəsinə heç vaxt qoşulmayaraq öz nüfuzunu saxlaya bilirlər.

Sistemli risk

Sistemli risk maliyyə sisteminin mürəkkəb və əlaqəli bir şəbəkə olması səbəbindən yaranır. Beləliklə, bir bankın uğursuzluğu digər bir çox bankın uğursuzluğuna səbəb ola bilər. Bunun səbəbi, bir çox əməliyyatlarda banklar bir-birinə qarşı tərəfdardır. Beləliklə, əgər bir bank uğursuz olarsa, digər banklar üçün kredit riski hadisəsi reallıq halına gəlir.

Müqavilənin uğursuzluğuna görə müəyyən aktivləri yazmaq məcburiyyətindədirlər. Sistemli risk, olduqca pis bir ssenaridir. Məsələn, subprime böhran 2008-ci ildə meydana gəldiyində bütün dünya maliyyə sisteminin çökməsi kimi göründü.

Bu səbəbdən bank sisteminin xüsusiyyətləri onları sistemli risklərə meyilli edir. Sistemli risklər bütün sistemə təsir etməyən bir fərdi banka təsir göstərmir.

Beləliklə, fərdi bank özünü qorumaq üçün belə bir riskin meydana gəlməsi halında edə biləcəyi çox bir şey yoxdur.

Sistemli risk və mənəvi təhlükə, zərərləri çox vaxt yaranmayan banklar qarşısında duran iki növ riskdir. Ancaq əgər onlar zərər çəkirlərsə, bütün maliyyə sisteminin bir ölkədə və ya bütün dünyada azalmasına səbəb ola bilər.

2008-ci ilin qlobal böhranı, sistemli riskdən ötəri meydana gələn bütün maliyyə təşkilatlarına zərər verə biləcək ən yaxşı nümunədir. Sistemli risk tək bank və ya maliyyə qurumuna təsir etmir, lakin bütün sənayeyə təsir edən riskdir. Sistemli risklər böyük bir müəssisənin uğursuzluğuna bağlıdır (Bağırov M.M., 2003).

Bankın investisiya riskləri qeyri-maliyyə sektoru müəssisələrinə və sabit vəsaitlər risklərini ehtiva edir. Ölkə riski bankın məruz qaldığı şəxsin mənşəyinə aid olan bir riskdir, yəni bankın maliyyə nəticəsi və kapitalının mənfi nəticələrə məruz qalması riskinə səbəb olan səbəblər səbəbindən bankın bu cür şəxsdən alacaqlarını ala bilməməsi səbəbindən bu şəxsin mənşə ölkəsindəki siyasi, iqtisadi və sosial vəziyyətlərindən yaranan riskdir.

Cədvəl 1: Bank risklərinin təsnifatı

Təsnifləşmə kateqoriyası	Bank riskinin növləri
Risk səviyyəsi	Makro münasibətlər sistemindəki risk Mikro münasibətlər sistemindəki risk
Bankın məhsullarını, xidmətlərin yaradılması əməliyyatlarının xarakteri	Balans arxası əməliyyatlar üzrə risk. Kredit riski. Hesablaşma riski. Valyuta risk və s.
Bankın mükəmməl inkişafının təmin olunma səviyyəsi	Balanslaşdırılmamış likvidlik riski. Faiz riski. Gəlirliliyin itirilməsi riski. Rəqabət qabiliyyətinin itirilməsi riski. Kapital bazası riski. Risk- menecment.
Riski yaradan amillər	Xarici risklər (siyasi, iqtisadi, demokratik, sosial və s.) Daxili risklər (əsas və köməkli fəaliyyət, bankın aktiv və ya passivləri ilə əlaqədar, idarəetmə keyfiyyəti və s.)
Meydana çıxma vaxtı	Retrospektiv Cari Perspektiv

Mənbə: Cəfərli H., 2009:s.23

İlkin olaraq bank risklərini səviyyə baxımından analiz etmək lazım gəlir. Belə ki, bank riski bir bankın deyil, bütün bankların məcmusudur. Buna görə də bankların riskləri mikro və makro münasibətlər baxımından yanaşılır.

1.3. Risklərin idarəetmə nəzəriyyəsi və onların qiymətləndirilməsi metodları

2008-ci il maliyyə böhranı nəticəsində banklar tərəfindən istifadə olunan risklərin idarə olunması strategiyaları əhəmiyyətli bir inkişaf yolu keçmişdir. Bu dəyişikliklərin əksəriyyəti bir yeni böhranın qarşısını almaq üçün nəzərdə tutulmuş yeni maliyyə qaydalarından irəli gəlsə də, texnoloji inkişafın müştərilərin gözləntilərini artırdı və yeni risklər yaratdı.

Bank risklərinin idarə edilməsi üzrə məsuliyyətlər kredit riskin məhdudlaşdırılması sahəsindən kənara çıxır və bu riskləri izləmək üçün tətbiq olunan prosedurları həyata keçirir. Bankın tənzimlənməsindəki dəyişikliklər və yeni texnologiyalara hörmətlə yanaşmaq banklarla əlaqəli riskləri həll etmək üçün yeni problemlər yaradır.

Bankçılıqdakı risklərin idarə edilməsi, son on bir ildə, əsasən, qlobal maliyyə böhranından yaranan tənzimləmələrə və sonra verilmiş cərimələrə cavab olaraq çevrilmişdir. Ancaq risklərin idarə edilməsi növbəti onillikdə daha da köklü bir dəyişiklik keçirməyi təklif edən əhəmiyyətli meyllərdir.

Risk funksiyasının əməliyyat modelində gözlənilən dəyişiklik qabaqda olanların böyüklüyünü göstərir. Bu gün funksiyanın təxminən 50% -i risk idarəetmə əməliyyatları, kredit idarəetmə, 15% -i isə analitik işlərlə bağlıdır. McKinsey araşdırması göstərir ki, 2025-ci ilə qədər bu rəqəmlər sırayla 25 və 40 faizə yaxın olacaq.

Heç kim bir bankın risk funksiyasının 2025-ci ildə necə olacağına dair bir plan hazırlaya bilməz, ya da texnoloji inkişaf, makroiqtisadi şoklar və ya bank skandalı ola biləcək bütün qarşıdakı problemlər proqnozlaşdırılır. Ancaq əsas tendensiyalar gələcəyin risk funksiyasından nə tələb olunacağına geniş bir eskizə icazə verir. Trends, həmçinin, bankların gələcək dəyişikliklərə hazırlıq zamanı qısamüddətli nəticələr vermək üçün bir sıra təşəbbüslər ola biləcəyini

göstərir. İndi fəaliyyət göstərərək, banklar riskli funksiyaların yeni tələblərdən qaçınılmasına kömək edəcəkdir.

Nəzarət dəyişikliyinə böyüklüyü və sürəti ölkələr arasında vahid olma ehtimalı olsa da, gələcəkdə şübhəsiz ki, inkişaf etməkdə olan ölkələrdə fəaliyyət göstərən banklar üçün hətta maliyyə və qeyri-maliyyə baxımından daha çox tənzimləmə mövcuddur (İbrahimov Z., 2009).

İnkişafın çox hissəsi bankın uğursuzluğuna daha az tolerant olan və ictimai pulların istifadəsi üçün istifadə edilən ictimai hissələrdəndir. 2008-ci il maliyyə böhranının təkrarlanmasının qarşısını almaq üçün hazırlanmış prudensial tənzimləyici çərçivənin əksər hissəsi inkişaf etmiş iqtisadiyyatların maliyyə bazarlarında yerləşmişdir. Amma tənzimləyici kapitalın hesablanması üçün daxili bank modellərinin gələcəyi və standart bir yanaşmanın bir mərtəbə (Bazel 4) kimi potensial istifadə edilməsi hələ də qərara alınır. Təklif olunan dəyişikliklər xüsusilə ipoteka və ya yüksək keyfiyyətli korporativ kreditlər kimi aşağı riskli portfeller üçün əhəmiyyətli təsirə malik ola bilər.

Hökumətlər də digər formalarda tənzimləyici təzyiqlər tətbiq edirlər. Banklar, qanunsuz və qeyri-əxlaqi maliyyə əməliyyatlarında pul yuyulması, sanksiyaların çəkilməsi, fırıldaqçılıq və terrorizmin maliyyələşdirilməsi əlamətləri aşkar edilərək, vergilərin yığılmasını asanlaşdırmaqda yardımçı olmaqda davam edirlər. Hökumətlər həmçinin, banklar, dünyada fəaliyyət göstərdikləri yerdə milli tənzimləmə standartlarına riayət etmələrini tələb edirlər. Xaricdə fəaliyyət göstərən banklar, məsələn, rüşvət, fırıldaqçılıq və vergi yığılı ilə bağlı ABŞ-ın qaydalarına zidd olmalıdır. Məşğulluq praktikasısı, ekoloji standartlar və maliyyə daxilolmaları ilə bağlı qaydalar eyni şəkildə tətbiq oluna bilər.

Bank fəaliyyətləri bankın məqsədlərinə çatmaq və maliyyə gücünü və müstəqilliyini təmin etmək üçün əsas elementdir. BİS müştəri ilə əlaqəli bank fəaliyyətlərində, eləcə də hər birinin kredit, bazar və likvidlik risklərini ehtiva edən maliyyə riskinə səbəb ola biləcəyi kapitalın sərmayəsi ilə bağlı fəaliyyətlər ilə məşğul olur. Bank həmçinin əməliyyat riskinə məruz qalır.

Bankın İdarəetmə Direktoru tərəfindən müəyyən edilmiş risk çərçivəsi çərçivəsində bu risklərin təsbit edilməsi, müvafiq ölçülməsi və nəzarət edilməsi, monitorinqi və məlumatlandırılmasını təmin edən risklərin idarə edilməsi siyasəti müəyyən edilmişdir. Bu məqsədlərə nail olmaq üçün Bankın maliyyə və əməliyyat risklərini əhatə edən müstəqil, inteqrasiya olunmuş Risklərin idarə edilməsi funksiyası var. Risklərin idarə edilməsi bölməsi müvafiq siyasət və təkliflər hazırlayır və müəyyən edilmiş qaydalara və məhdudiyyətlərə riayət edir.

BİS-in İdarəetməsinin bir hissəsi olan Risklərin İdarə Edilməsi Direktoru, direktorun müaviniyə hesabat verir və risklərin idarə edilməsi ilə bağlı məsələlərdə onun müavini vəzifəsini icra edir (Kazımlı X., Quliyev İ, 2011).

Kapitalın adekvatlığı

Böyük mərkəzi bankların rəhbərlərindən ibarət İdarə Heyətinin nəzarəti altında olan və təbiətin milli məsləhətçisi olmayan bir beynəlxalq maliyyə təşkilatı olaraq, Bank yüksək kredit keyfiyyətini və maliyyə gücünü, xüsusilə də maliyyə stressində. Bank davamlı sermayənin kifayət qədər maliyyə və əməliyyat risklərinə görə iki əsas elementə yönəlmiş illik kapital planlaşdırma prosesinə əsasən qiymətləndirir: iqtisadi kapital çərçivəsi və maliyyə leverage çərçivəsi.

Biz qeyd etdiyimiz kimi, risklərin idarə olunması dünyadakı təşkilat və praktiklər tərəfindən çox böyük bir məqsədəuyğunluq yaradıb. Buna görə də risklərin idarə olunması həmişə bank növünün bir hissəsi olmuşdur. Bir çox idarəetmə nəzəriyyəsi müəllifləri bank risklərinin idarəetmə nəzəriyyəsini “Risklərin idarə edilməsi sənəti” adlandırırlar.

Risklərin idarəetmə nəzəriyyəsində risklər proaktiv şəkildə idarə edilir, risklərin davamlı və şüurlu şəkildə monitorinqi həyata keçirilir. Bu onların strateji məqsədləri ilə bağlıdır. Riskin idarə edilməsi bu mənada, bankın və onun proseslərinin tərkib hissəsi, potensial inqilabi və aşağı istiqamətli faktorlar təsir edə biləcəyini anlayırıq. Buna görə, bu yanaşma riskin idarə olunmasına kömək edəcəkdir.

Risklərin idarəetməsinin qiymətləndirilməsi üsulları aşağıdakılardır:

 təhdidləri müəyyənləşdirmək, xarakterizə etmək;

- ✚ kritik aktivlərin həssaslığını xüsusi təhlükələrə qiymətləndirmək;
- ✚ riski müəyyənləşdirmək (yəni xüsusi aktivlərə xüsusi hücum növlərinin gözlənilən ehtimalları və nəticələri);
- ✚ bu riskləri azaltma yollarını müəyyənləşdirmək;
- ✚ risklərin azaldılması tədbirlərini prioritetləşdirmək.

Risklər müəyyən edildikdən sonra, potensial təsirlərin şiddətinə (ümumiyyətə, zərər və ya mənfi təsir kimi) və baş vermə ehtimalına görə qiymətləndirilməlidir. Bu miqdarlar itirilmiş vəsaitin dəyərində və ya baş verməsi ehtimalı bilinməyən bir hadisə vəziyyətində dəqiq bilmək mümkün olmadıqda ölçmək üçün sadə ola bilər. Buna görə də, qiymətləndirmə prosesində risklərin idarə edilməsi planının həyata keçirilməsini prioritetləşdirmək üçün ən yaxşı məlumatlı qərarlar qəbul etmək vacibdir.

Qısa müddətli bir müsbət inkişaf belə uzun müddətli mənfi təsirlərə səbəb ola bilər. "Turnpike" nümunəsini götürək. Daha çox trafik təmin etmək üçün bir yol genişlənir. Daha çox trafik həcmi təkmilləşdirilmiş trafik həcmi əhatə edən ərazilərdə daha da inkişaf etməyə gətirib çıxarır. Vaxt keçdikcə trafik mövcud potensialı doldurmaq üçün artır. Beləliklə, Turnpikes görünən sonsuz dövrlərdə genişləndirilməlidir.

Risklərin qiymətləndirilməsində əsas çətinlik, baş verən hadisələrin statistik göstəricilərinin hər cür keçmiş hadisələrdə mövcud olmadığından və fəvqəladə hadisə halında olduqca çətin olduğundan, onların qeyri-adekvatlığı səbəbindən müəyyən edilir. Bundan əlavə, nəticələrin (təsiri) şiddətinin qiymətləndirilməsi qeyri-maddi aktivlər üçün olduqca çətin olur.

Beləliklə, ən yaxşı məlumatlı fikirlər və mövcud statistika risklərin qiymətləndirilməsinin əsas mənbəyidir. Buna baxmayaraq, risklərin qiymətləndirilməsi təşkilatın üst səviyyə idarəçiləri üçün əsas risklərin anlaşılma biləcəyini və risk idarəetmə qərarlarının şirkətin ümumi məqsədləri çərçivəsində prioritetli olmasını təmin etmək üçün belə məlumatlar verməlidir.

Beləliklə, bir neçə nəzəriyyə və riskləri müəyyənləşdirməyə cəhdlər olmuşdur. Çox sayda müxtəlif risk formulları var, amma bəlkə də risklərin

ölçülməsi üçün ən çox qəbul edilən formuldur: “Hadisənin təsiri ilə vurulmanın dərəcəsi (və ya ehtimalı) risk dərəcəsinə bərabərdir”.

Hər bir riski azaltmaq üçün müvafiq nəzarət və ya qarşı tədbirlər seçilməlidir. Risklərin azaldılması müvafiq səviyyədə təsdiqlənməlidir. Məsələn, təşkilatın imicinə dair bir risk, arxasında üst rəhbərliyin qərarı olmalıdır, buna baxmayaraq BT idarəçiliyi kompüter virus riskləri barədə qərar vermək səlahiyyətinə malik olacaqdır.

Risklərin idarə edilməsi planı riskləri idarə etmək üçün tətbiq olunan və effektiv təhlükəsizlik nəzarəti təklif etməlidir. Məsələn, müşahidə edilən yüksək səviyyəli kompüter viruslarının təhlükəsizliyi antivirus proqram təminatının alınması və tətbiq edilməsi ilə məhdudlaşdırıla bilər. Yaxşı risklərin idarə edilməsi planında nəzarətin həyata keçirilməsi üçün cədvəl və bu tədbirlər üçün cavabdeh şəxslər olmalıdır.

ISO / IEC 27001-a əsasən, risk qiymətləndirmə mərhələsi başa çatdıqdan dərhal sonra mərhələ müəyyənləşdirilmiş risklərin hər birinin necə işlədilməsi barədə qərarlar qəbul etməlidir. Risklərin azaldılması tez-tez standartlardan hansı xüsusi nəzarət məqsədləri və nəzarətləri seçilmiş və nə üçün müəyyənləşdirən tətbiq olunma bəyannaməsində sənədləşdirilməli olan təhlükəsizlik nəzarətinin seçilməsini nəzərdə tutur.

Risk idarəetməsinin bu vahid perspektivi əvvəlcə 90-cı illərdə başlamışdır və 2004-cü ildə Beynəlxalq Sponsorlar Təşkilatları Komitəsi tərəfindən təsis edilmişdir. İdarəetmə nəzəriyyələri rəhbərləri bir təşkilatın rəhbərliyinə yönəldən ümumi qaydalar dəstəsidir (M.F.Əliyev,2011:s.68).

Tədbirlər işçilərə biznes məqsədləri ilə effektiv şəkildə əlaqəli olmaq və eyni şəkildə nail olmaq üçün effektiv vasitələr yaratmaqda kömək etmək üçün bir şərhdir. Ümumi İdarəetmə Quruluşları: Dörd ümumi idarəetmə nəzəriyyəsi var. Bunlardan birini təşkil edən risklərin idarəetmə nəzəriyyəsi əsasən riskin planlaşdırılaraq qarşısının alınmasının mexanizmini təşkil edir. Belə ki, risk nəzəriyyəsi riskin azaldılması üçün səy göstərən struktur ola bilər.

Maliyyə dünyasında risklərin idarə edilməsi, investisiya qərarlarının müəyyənləşdirilməsi, təhlil edilməsi və qeyri-müəyyənliyin qəbul edilməsi və ya azaldılması prosesidir. Əsasən, risklərin idarə edilməsi sərmayəçi və ya fond meneceri bir investisiyanın zərərlərinin potensialını müəyyənləşdirir və təhlil edir və sonra onun investisiya məqsədləri və risk tolerantlığı nəzərə alınaraq müvafiq hərəkət (və ya hərəkətsizlik) edir.

Risklərin idarə edilməsi maliyyə dünyasının hər yerində baş verir. İnvestor riskli korporativ istiqrazlar üzərində aşağı riskli dövlət istiqrazları alırsa, Fondun meneceri valyuta törəmələri ilə pul vahidinə məruz qaldıqdan və fərdi kredit xətti verəndən əvvəl banka kredit yoxlamasını həyata keçirərkən baş verir. Birjaçılar opsiyalar və gələcəklər kimi maliyyə alətlərindən istifadə edir və pul menecerləri riskləri azaltmaq və ya effektiv şəkildə idarə edir.

Risklərin idarə edilməsi təşkilatın sərmayəsi və mənfəətinə qarşı təhdidlərin müəyyən edilməsi, qiymətləndirilməsi və idarə olunması prosesidir. Bu təhdidlər və ya risklər, maliyyə qeyri-müəyyənlik, hüquqi öhdəliklər, strateji idarəetmə səhvləri, qəzalar və təbii fəlakətlər daxil olmaqla, müxtəlif mənbələrdən yarana bilər. Bank depozitlərinin təhlükəsizliyi təhdidləri və məlumatlarla əlaqəli risklər və onları aradan qaldırmaq üçün risklərin idarə edilməsi strategiyaları rəqəmsallaşdırılmış şirkətlər üçün prioritet məsələdir.

Nəticədə, risklərin idarə edilməsi planı şirkətlərin rəqəmsal aktivlərinə təhlükələri müəyyən etmək və idarə etmək proseslərini, o cümlədən mülkiyyətçi korporativ məlumatları, müştərinin şəxsiyyətini müəyyənləşdirən məlumatları və intellektual mülkləri daxil edir.

2000-ci illərin əvvəllərindən etibarən, bir sıra sənaye və hökumət orqanları bankların risklərinin idarə edilməsi planlarını, siyasətlərini və prosedurlarını nəzərdən keçirən tənzimləmə qaydalarını genişləndirmişdir. Artan bir sıra sənayelərdə direktorlar şuraları bankların risklərinin idarə edilməsi proseslərinin adekvatlığını nəzərdən keçirərək hesabat verməlidirlər. Nəticədə risk təhlili, daxili audit və risk qiymətləndirməsinin digər vasitəsi biznes strategiyasının əsas komponentləri olmuşdur.

Risk idarəetmə standartları, Standartlar və Texnologiyaların Milli İnstitutu və İSO daxil olmaqla bir neçə təşkilat tərəfindən hazırlanmışdır. Bu standartlar təşkilatlara xüsusi təhdidləri müəyyənləşdirmək, onların risklərini müəyyənləşdirmək üçün unikal zəiflikləri qiymətləndirmək, bu riskləri azaltmaq yollarını müəyyənləşdirmək və təşkilati strategiyaya uyğun olaraq risklərin azaldılması işlərini həyata keçirmək üçün kömək etmək üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Bütün risklərin idarə edilməsi planları ümumi risk idarəetmə prosesini təşkil etmək üçün birləşdirən eyni addımları yerinə yetirir:

- Risklərin təyin edilməsi. Şirkət müəyyən bir şirkətin prosesinə və ya layihəsinə mənfi təsir göstərə biləcək potensial riskləri müəyyənləşdirir və müəyyən edir.
- Risk təhlili. Xüsusi risk növləri təsbit edildikdən sonra, şirkət bunun baş verdiyi ehtimalları və nəticələrini müəyyənləşdirir. Təhlinin məqsədi hər bir bank riskini daha yaxşı başa düşməkdir və şirkətin layihələrinə və məqsədlərinə necə təsir göstərə bilər.
- Risklərin qiymətləndirilməsi. Riskin baş verməsinin ümumi ehtimalı onun ümumi nəticəsi ilə birlikdə müəyyən edildikdən sonra risk daha sonra qiymətləndirilir. Şirkət daha sonra riskin məqbul olub olmadığını və şirkətin risk iştahı əsasında götürməsinə istəmədiyini barədə qərar qəbul edə bilər.
- Risklərin azaldılması. Bu addımda şirkətlər öz yüksək səviyyəli risklərini qiymətləndirirlər və xüsusi risklərdən istifadə etməklə onları azaltmaq üçün bir plan hazırlayırlar. Risklərin azaldılması prosesləri, risklərin qarşısının alınması taktikası və ehtiyat planları daxildir.
- Risklərin monitorinqi. Miting planının bir hissəsi həm riskləri, həm də yeni və mövcud riskləri davamlı şəkildə izləmək və izləmək üçün ümumi planı yerinə yetirməyi nəzərdə tutur. Ümumi risklərin idarə edilməsi prosesi də müvafiq olaraq nəzərdən keçirilməlidir və yenilənir.

- Riskdən qaçmaq. Bütün riskin tamamilə aradan qaldırılması nadir hallarda mümkün olsa da, riskdən qaçınma strategiyası zərərli bir hadisənin bahalı və zərər verici nəticələrindən qaçmaq üçün mümkün qədər çox təhlükə törətmək üçün nəzərdə tutulmuşdur.
- Risklərin azaldılması. Banklar bəzən müəyyən risklərin şirkət proseslərinə təsir edə biləcəyi miqdarını azaltmağa qadirdirlər. Bu, ümumi layihə planının və ya şirkət prosesinin müəyyən aspektlərini düzəltməklə və ya onun əhatə dairəsini azaldaraq əldə edilir.
- Risk mübadiləsi. Bəzən risklərin nəticələri paylaşılıb və ya bir neçə layihənin iştirakçıları və ya biznes bölmələri arasında bölüşdürülür. Risk, bir satıcı və ya iş ortağı kimi üçüncü bir şəxsə də paylana bilər.
- Risklərin saxlanması. Bəzən şirkətlər bir riskin biznes baxımından dəyərinə düşdüyünə qərar verərlər və riskləri saxlamağa və hər hansı bir potensial təhlükə ilə həll olunmağa qərar verərlər. Şirkətlər tez-tez müəyyən bir risk səviyyəsini saxlayacaqlar ki, proqnozlaşdırılan mənfəət potensial risklərin xərclərindən çoxdur.

Şəkil 8: Bank risklərinin idarə edilməsi

Mənbə: Müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

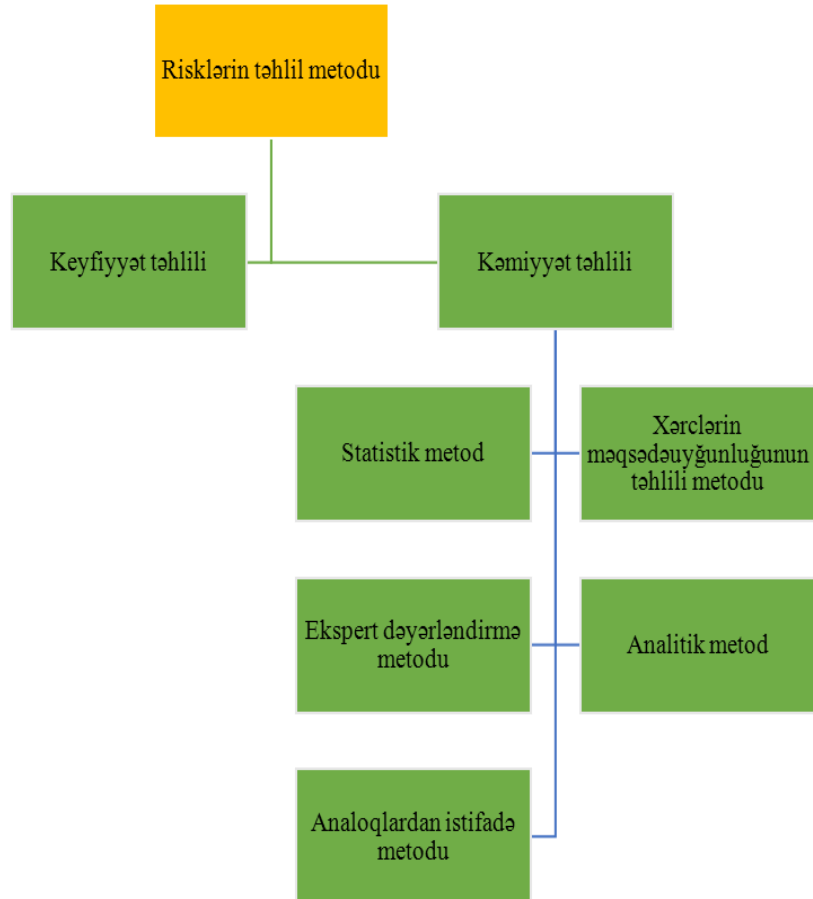
Banklar bir çox riskə məruz qalırlar, buna görə risk idarəetmə hər hansı bir işin strateji idarəçiliyinin mərkəzi hissəsi olmalıdır. Risklərin idarə edilməsi bankların üzləşdiyi riskləri müəyyən etməyə və həll etməyə kömək edir.

Nəticədə, risklərin idarə edilməsi prosesi:

- ❖ qərar qəbuletmə, planlaşdırma və prioritetləşdirməni yaxşılaşdırır.
- ❖ kapital və resursların daha səmərəli şəkildə ayrılmasına kömək edir.
- ❖ Əgər yangınsöndürmə məbləğinin minimuma endirilməsini və ya ən pis vəziyyət ssenarisində fəlakətin və ya ciddi maliyyə itkilərinin qarşısını ala biləcəyi şeyləri təxirə salmağa imkan verir.
- ❖ iş planını vaxtında və büdcəyə çatdıracaq ehtimalı əhəmiyyətli dərəcədə yaxşılaşdırır.

Risklərin analiz edilib düzgün şəkildə müəyyən edilməsi üçün onun düzgün qiymətləndirilməsi önəmlidir. Qiymətləndirmə üçün isə metodlar lazımdır. Risklərin qiymətləndirilməsi metodları aşağıda verilmişdir.

Şəkil 9: Risklərin qiymətləndirilməsi metodları

Mənbə: müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

Ümumiyyətlə, riski azaltmaq üçün seçilən yollar diqqətlə öyrənilməli və məsuliyyətə tətbiq edilməlidir. Bunun özü riski idarə etmək deməkdir.

Yuxarıdakı metodları təhlil edək.

Keyfiyyət təhlili metodu, məhsullarda qüsurların və uğursuzluqların azaldılmasında tədqiqat və inkişafın, məhsulun dizaynının və məhsulun inkişafının rolunu vurğulayan mühəndislik yanaşmasıdır. Bu metod dizaynı nəzarət prosesindən daha vacib hesab edir və istehsaldan əvvəl meydana çıxan dəyişiklikləri aradan qaldırmağa çalışır (Məmmədov Z.F., 2010).

Keyfiyyət təhlili işin bütün mərhələlərində istifadə olunur, lakin məhsul və xidmətlərin təmin edilməsi üçün inkişaf etməkdə olan sistemlərdə mühəndislik və istehsal tələbləri nəzərə alınmalıdır. Keyfiyyətə nəzarət müştəri tələblərini yerinə yetirmək üçün istifadə olunur və müəssisələrin istehsal hissəsində vacibdir.

Kəmiyyət metodu obyektiv ölçmələrə və sorğular, anketlər vasitəsilə toplanan məlumatların statistik, riyazi və ya rəqəmsal təhlili vurğulayır və hesablama üsullarından istifadə edərək əvvəlcədən mövcud olan statistik məlumatları idarə edir.

Statistik metod müştərilər ilə əməliyyatlarda özünü göstərən risklərdir. Bu risklərdə təsadüfi heç nə yoxdur. Onun əsas xüsusiyyətləri aşağıdakılardır:

- ❖ Məlumatlarda strukturlaşdırılmış tədqiqat vasitələrindən istifadə edilir;
- ❖ Nəticələr bank müştərilərinə görə müəyyən edilir;
- ❖ Obyektiv problemlər aşkar edilir;
- ❖ Dinamik inkişaf baş verir;
- ❖ Risklər proqnozlaşdırılır;
- ❖ Müşahidələr əsasında modellər tərtib etmək və s.

Məlumatların toplanması zamanı baş vermiş gözlənilməz hadisələri analitik metodun köməyi ilə müəyyən edirlər. 1960-cı illərdən başlayaraq dəyişkən statistika metodlarının tətbiqi, qəbul edilməsi və tətbiqi kəmiyyət sosioloji tədqiqatını dəyişdi. İndiki dövrdə ən çox istifadə edilən metoddur.

II FƏSİL. KAPİTAL BANK TİMSALINDA BANK RİSKLƏRİNİN İDARƏ EDİLMƏSİNİN TƏHLİLİ

2.1. Müasir şəraitdə bank risklərinin idarə olunmasının təhlili

Risk! Bu sözü eşitdiyimiz zaman panika başlayır və hansı risk növü olduğunu düşünməyə başlayırıq, yəni fiziki risk və ya maliyyə riski. Anketə görə, bir şəxs və ya fərd həmişə əhəmiyyətli dərəcədə maliyyədən ibarət olan bir şeyi itirməkdən qorxur. Və bu gün yalnız bir fərd deyil, həm də təşkilatlar pullarını itirməkdən qorxur. Hamımızın risk almadan bildiyimiz kimi, kimsənin böyüməsi və daha çox qazana bilməyəcəyi, ancaq modernləşmə və liberallaşma və artan rəqabət səbəbiylə risk dərəcəsi və qeyri-müəyyənlik də artmışdır. Bu, həm fərdi, həm də bank sektorları və maliyyə institutları üçün problem yaradıb.

Bazarda davamlı böyümək və inkişaf etmək üçün banklar bu riskləri azaltmaq və ya məhv etmək məcburiyyətindədirlər. Müasir şəraitdə bank risklərinin idarə olunmasında əsas göstərici nədir? Bunu aydınlaşdırmaq.

Risklərin idarə edilməsi konsepsiyası riski və ya qeyri-müəyyən hadisəni idarə etmək üçün əldə edilmişdir. Risklərin idarə edilməsi bu təhlükələrin təhlili və qiymətləndirilməsi və bu riskləri azaltmaq və ya minimuma endirmək üçün bəzi potensial risklərin proqnozlaşdırılmasının həyata keçirilməsinə və ya tətbiqinə çalışılır (Abbasov Ə., 2013).

Bu gün risklərin idarə edilməsi bir çox təşkilat tərəfindən yaxın gələcəkdə qarşılaşa biləcək riskləri aradan qaldırmaq üçün tətbiq olunur. Təşkilat investisiyalarla bağlı hər hansı bir qərar qəbul etdikdə, onunla birlikdə maliyyə risklərinin sayını öyrənməyə çalışırlar. Maliyyə riskləri yüksək inflyasiya, tənəzzül, kapital bazarlarında dəyişkənlik, iflas və s. şəklində ola bilər. Belə risklərin miqdarı təşkilatın və ya fərdin investisiya qoyduğu maliyyə alətlərinin növündən asılıdır.

Beləliklə, sərmayələrə risklərin bu cür təsirini azaltmaq və ya məhdudlaşdırmaq üçün fond menecerləri və investorlar risklərin idarə edilməsini həyata keçirirlər. Məsələn, fərdi səhm bazarına qoyulan investisiyaya nisbətən daha az riskli depozit yatırımı hesab edə bilər. Səhm bazarında investisiyalar sabit

depozitdən daha təhlükəli olduğundan, risklərin idarə edilməsi üzrə analitik və ya investor təcrübəsi vasitəsilə riskini minimuma endirmək üçün portfelini diversifikasiya edəcəkdir.

İndiyədək biz risklərin idarə edilməsinin necə olduğunu və riski azaltmaq üçün nə qədər vacib olduğunu gördük. Riskin xüsusilə maliyyə qurumlarında və bank təşkilatlarında və hətta ümumi olaraq xarakterik olduğu üçün, bu maddə bank strukturları üçün risklərin idarə olunmasının vacibliyi ilə bağlıdır. Hazırda bank sektorları tənzimlənən mühitdə işləyir və risklərə çox məruz qalmırlar, lakin ciddi rəqabət banklarının artması nəticəsində maliyyə riskləri və qeyri-maliyyə riskləri kimi müxtəlif risklərə məruz qalırlar.

Banklarda risklərin idarə edilməsi funksiyası və prosesi mürəkkəbdir, belə ki, banklar risklərin təhlili və qiymətləndirilməsi üçün ən sadə və inkişaf etmiş modelləri istifadə etməyə çalışırlar. Elmi bir şəkildə, banklar, integrasiya prosesində iştirak edən risklərlə əlaqəli təcrübə və bacarıqlara malik olmalıdırlar. Effektiv şəkildə rəqabət etmək üçün genişmiqyaslı bank təşkilatları daxili risklərin idarə edilməsi modellərini inkişaf etdirməlidirlər. Daha istənilən səviyyədə, Baş ofislərin əməkdaşları Banklarda risklərin idarə edilməsi üçün risk modelləşdirməsində və analitik vasitələrlə hazırlanmalıdırlar.

Banklarda Risklərin idarə edilməsi təcrübəsi müasir banklarda yenidir, lakin artan rəqabət, bazarlarda dəyişkənlik və dəyişkənlik səbəbindən risk idarəetmə modeli əhəmiyyət qazanmışdır. Risklərin idarə edilməsi praktikası ilə əlaqədar olaraq, müasir bankların idarə edilməsinin səmərəliliyinin artırılması və korporativ idarəetmə təcrübəsini də artırmışdır. Risklərin idarə edilməsi modelinin vacib xüsusiyyəti bankların təklif etdiyi məhsulların reklam xidmətlərinin risklərini minimuma endirmək və ya azaltmaqdır. Buna görə daxili və xarici riskləri azaltmaq üçün effektiv risklərin idarə edilməsi çərçivəsinə ehtiyac var.

Müasir banklar xarici banklar tərəfindən artan global rəqabət, yenilikçi maliyyə məhsulları və alətlərinin tətbiqi və tənzimlənmənin artırılması səbəbindən risk idarəetmə modelləri və ya çərçivə hazırlamalıdırlar.

Müasir dövrdə bank sektoru texnologiya, keyfiyyət və s. baxımından böyük irəliləyişlər əldə etmişdir və sürətli dərəcədə üföqlərini şaxələndirmək və genişləndirməyə başlamışdır. Bununla birlikdə artan qloballaşma və liberallaşma və irəliləyişlərin artması səbəbiylə bu bankalar bəzi risklərlə qarşılaşır. Banklarda risklər qazandıqda böyük rol oynadığından buna görə risk daha yüksək olur, daha yüksək gəlirlər olacaq. Beləliklə, risk və qaytarma arasında bərabərliyi təmin etmək vacibdir.

Övvəllər əsasən kredit riskini idarə edən bütün banklar üçün əsas vəzifə və ya çağırışdır. Bank sektorunda modernləşmə və tərəqqiyə görə faiz dərəcələrində dəyişiklik, bazar dəyişkənliklərində dəyişikliklər, əmtəə qiymətlərində dəyişikliklər və ya valyuta məzənnələri və hətta valyuta məzənnələrində dalğalanma kimi bazar riskləri başlamışdır.

Beləliklə, bazar riskini idarə etmək çox vacib oldu. Bazar dəyişənlərinin bir dəqiqə dəyişməsi bankların iqtisadi dəyərinin əhəmiyyətli dərəcədə dəyişməsinə gətirib çıxarır. Bazar riski likvidlik riski, faiz dərəcəsi riski, xarici valyuta riski və hedcinq riskindən ibarətdir (Ataşov B., 2016).

Bankların yüksək səviyyəli rəhbərliyinin əsas narahatlığı bazar riskini idarə etməkdir. Bankların yuxarı rəhbərliyi bazar risk siyasəti, müqavilələr, nəzərdən keçirmə mexanizmləri, audit və hesabat sistemləri və sair şəkildə aydın şəkildə ifadə edilməlidir və bu siyasət banklardan olan materialların mənbələrini tutan və bununla da banklara təsir göstərən risk ölçü sistemlərini açıq bir şəkildə qeyd etməlidir.

Banklar, əsas vəzifəsi risk və ya performans parametrləri daxilində balanslı idarə etmək və idarə etməkdir. Bazar riskini real vaxt əsasında izləmək üçün banklar müstəqil orta şöbə qurmalıdırlar. Orta ofis bazar riskini təhlil edən bazar mütəxəssisləri olan üzvlərdən ibarət olmalıdır. Ekspertlər: iqtisadçılar, statistika və ümumi bankirlər ola bilər. Orta ofis üzvləri xəzinə bölmələrindən və ya xəzinədarlıq departamentinin gündəlik fəaliyyətlərindən ayrılmalıdır.

Bankların əməliyyat riskini ölçməkdə vahid bir yanaşma yoxdur. Müəyyən tarixə qədər sadə və eksperimental üsullar istifadə olunur, lakin xarici banklar

əməliyyat riskini idarə etmək üçün bəzi qabaqcıl texnika tətbiq ediblər. Əməliyyat riskinin ölçülməsi üçün əməliyyat itkisinin ehtimalını və zərərin potensialını qiymətləndirməyi tələb edir.

Banklar operativ risk səviyyəsini ölçmək üçün analitik və məhkəmə üsullarından istifadə edə bilirlər. Əməliyyatlar riski ola bilər: audit reytingi, keyfiyyəti barədə məlumat, tarixi zərər təcrübəsi, dövriyyə və ya həcmi barədə məlumatlar. Bəzi beynəlxalq banklar istiqrazların kredit reytinginə oxşar olan reyting matrisi hazırlamışlar.

Əməliyyat riski mütəmadi olaraq qiymətləndirilməli və nəzərdən keçiril - məlidir. Əməliyyat riskini ölçmək üçün, müasir dövrdə banklar heç bir elmi metoddan istifadə etmir və biznes fəaliyyətini ölçən sadə benchmark sistemi istifadə edirlər.

Maliyyə dünyasında risklərin idarə edilməsi potensial riskləri qabaqcadan müəyyən etmək, onları təhlil etmək və riskin azaldılması / qarşısını almaq üçün ehtiyat tədbirləri götürmək praktikasına aiddir (Sadıqov E.M., 2010:s.45) .

Bank investisiya qərarını qəbul etdikdə bir sıra maliyyə risklərinə məruz qalır. Bu risklərin kvantiyası maliyyə alətinin növündən asılıdır. Bu maliyyə riskləri yüksək inflyasiya, kapital bazarlarında dəyişkənlik, tənəzzül, iflas və s. şəklində ola bilər.

Belə ki, investisiyanın bu cür risklərə məruz qalmasını minimuma endirmək və nəzarət etmək üçün fond menecerləri və investorlar risklərin idarə edilməsini həyata keçirirlər. İnvestisiya qərarlarını qəbul edərkən risklərin idarəedilməsinə lazımi əhəmiyyət verməyən bir iqtisadiyyatda maliyyə böhranı dövründə sərmayə yatırmaq olar. Fərqli risk səviyyələri müxtəlif kateqoriyalı aktiv sinifləri ilə əlaqələndirilir. Məsələn, sabit depozit az riskli bir investisiya hesab edilir. Digər tərəfdən, kapital qoyuluşu riskli bir müəssisə hesab olunur. Riskin idarə edilməsi ilə məşğul olan kapital investorları və fond menecerləri riskə məruz qalma riskini minimuma endirmək üçün portfelini diversifikasiya edirlər.

Maliyyə dünyasında risklərin idarə edilməsi investisiya qərarlarının müəyyənləşdirilməsi, təhlil edilməsi və qeyri-müəyyənliyin qəbul edilməsi və ya

azaldılması prosesidir. Əsasən, risklərin idarə edilməsi sərmayəçi və ya fond meneceri bir investisiyanın zərərlərinin potensialını müəyyənləşdirir və təhlil edir və sonra onun investisiya məqsədləri və risk tolerantlığı nəzərə alınaraq müvafiq hərəkət (və ya hərəkətsizlik) edir.

Risklərin idarə edilməsi maliyyə dünyasının hər yerində baş verir. Investor riskli korporativ istiqrazlar üzərində aşağı riskli dövlət istiqrazları alırsa, Fondun meneceri valyuta törəmələri ilə pul vahidinə məruz qaldıqdan və fərdi şəxsi kredit xətti verdikdən sonra bir şəxsin kredit yoxlamasını həyata keçirir. Birjaçılar opsiyalar və gələcəklər kimi maliyyə alətlərindən istifadə edir və pul menecerləri riskləri azaltmaq və ya effektiv şəkildə idarə etmək üçün portfel və investisiya diversifikasiyası kimi strategiyaları istifadə edirlər.

Yeterli olmayan risklərin idarə edilməsi şirkətlər, fərdlər və iqtisadiyyat üçün ciddi nəticələrə səbəb ola bilər. Məsələn, 2007-ci ildə böyük tənəzzülə səbəb olan subprime ipoteka, pis krediti olan şəxslərə ipoteka edən kreditorlar, bu ipoteka almış, satın alan və bu ipotekaları satan investisiyaların maliyyələşdirdiyi kreditorlar kimi risklərin idarəedici qərarlarından, Yenidən qablaşdırılan, lakin hələ də riskli, ipoteka dəstəklə qiymətli kağızlara (MBS) həddindən artıq sərmayə qoydu.

İnvestorlar riskləri müəyyən etmək üçün müxtəlif taktikalardan istifadə edirlər. Ən çox istifadə edilən mütləq risk metriklərindən biri, standart bir sapma, mərkəzi bir tendensiya ətrafında yayılmış statistik bir ölçüdür. Bir investisiyanın ortalama qayıdışına nəzər salırsınız və eyni müddət ərzində orta standart sapmasını tapa bilərsiniz. Normal dağdıçılıqlar (tanış zəngli formalı əyri) investisiyanın gözlənilən iqtidarının vaxtın orta 67% -dən bir dəfə standart sapma və vaxtın orta sürəti 95% -dən iki standart sapma olması ehtimalını diktə edir. Bu, investidlərə riskləri sayısal olaraq qiymətləndirməyə kömək edir. Onlar riskə, maliyyə və emosional risklərə dözə biləcəyinə inanırlarsa, sərmayə qoyurlar.

Risklərin idarə edilməsi bankın sərmayəsi və mənfəətinə qarşı təhdidlərin müəyyən edilməsi, qiymətləndirilməsi və idarə olunması prosesidir. Bu təhdidlər və ya risklər, maliyyə qeyri-müəyyənlik, hüquqi öhdəliklər, strateji idarəetmə

səhvləri, qəzalar və təbii fəlakətlər daxil olmaqla, müxtəlif mənbələrdən yarana bilər. İT təhlükəsizliyi təhdidləri və məlumatlarla əlaqəli risklər və onları aradan qaldırmaq üçün risklərin idarə edilməsi strategiyaları sayısallaşdırılmış şirkətlər üçün prioritet məsələdir.

Nəticədə, risklərin idarə edilməsi planı şirkətlərin rəqəmsal aktivlərinə təhlükələri müəyyən etmək və idarə etmək proseslərini, o cümlədən mülkiyyətçi korporativ məlumatları, müştərinin şəxsiyyətini müəyyənləşdirən məlumatları və intellektual mülkləri daxil edir (Cəfərli H., 2009:s.56).

2000-ci illərin əvvəllərindən etibarən, bir sıra sənaye və hökumət orqanları şirkətlərin risklərin idarə edilməsi planlarını, siyasətlərini və prosedurlarını nəzərdən keçirən tənzimləmə qaydalarını genişləndirmişdir. Artan bir sıra sənayelərdə direktorlar şuraları müəssisələrin risklərinin idarə edilməsi proseslərinin adekvat -lığını nəzərdən keçirərək hesabat verməlidirlər. Nəticədə risk təhlili, daxili audit və risk qiymətləndirməsinin digər vasitəsi biznes strategiyasının əsas komponentləri olmuşdur.

Risk idarəetmə standartları, Standartlar və Texnologiyaların Milli İnstitutu və İSO daxil olmaqla bir neçə təşkilat tərəfindən hazırlanmışdır. Bu standartlar təşkilatlara xüsusi təhdidləri müəyyənləşdirmək, onların risklərini müəyyənləşdirmək üçün unikal zəiflikləri qiymətləndirmək, bu riskləri azaltmaq yollarını müəyyənləşdirmək və təşkilati strategiyaya uyğun olaraq risklərin azaldılması işlərini həyata keçirmək üçün kömək etmək üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Risk bütün həyatımızın bir hissəsidir. Bir cəmiyyət olaraq biz böyümək və inkişaf etmək üçün riskləri götürməliyik. Enerjiden infraquruya, hava limanının təhlükəsizliyinə zəmanət, xəstəxanaların mənzilə qovuşması, cəmiyyətlərin əldə olunmasına kömək edən riskləri təsirli idarə edir. Sürətlə gedən dünyamızda, idarə etmək məcburiyyətində olan risklər tez inkişaf edir.

Risklərin idarə edilməsi, təşkilatların öz məqsədlərinə çatmasını təmin etmək üçün riskləri anlamaq, təhlil etmək və həll etməkdir. Beləliklə, təşkilatın mürəkkəbliyi və təşkilati növü ilə mütənasib olmalıdır.

Dünyanın müxtəlif ölkələrində riskin idarəedilməsini sistemli və səmərəli şəkildə həyata keçirmək üçün bir sıra standartlar hazırlanmışdır. Bu standartlar çərçivələr, proseslər və praktikalar haqqında ümumi fikir yaradır və ümumiyyətlə tanınmış beynəlxalq standartlar orqanları və ya sənaye qrupları tərəfindən müəyyən edilir. Risklərin idarə olunması sürətli hərəkət edən bir intizamdır və standartlar mütəmadi olaraq yenilənir və yenilənir.

Müxtəlif standartlar müxtəlif inkişaf və motivasiyasını əks etdirir və müxtəlif təşkilat və hallara uyğun gəlir. Standartlara uyğunlaşma normativ olaraq tənzimləyicilər tərəfindən və ya müqavilə ilə tələb oluna bilərsə də, standartlar adətən könüllüdür (Əsgərova R., 2007) .

İRM-in peşəkar ixtisasları tələbələrə onların təşkilatı daxilində istifadə etmək üçün müvafiq standart və ya standartları seçmək üçün bilik və qərarla təchiz etməkdir.

Ümumi istifadə olunan standartlar aşağıdakılardır:

ISO 31000 2009 - Risklərin İdarə Edilməsi Prinsipləri və Təlimatları

Risklərin İdarə Edilməsi Standartı - IRM / Alarm / AIRMIC 2002 - Böyük Britaniyanın 3 əsas risk təşkilatı tərəfindən 2002-ci ildə hazırlanmışdır.

ISO / IEC 31010: 2009 - Risklərin İdarə Edilməsi - Risklərin Qiymətləndirilməsi Texnikaları

COSO 2004 - Enterprise Risk Management - İnteqrasiya Çərçivə

OCEG "Qırmızı Kitab" 2.0: 2009 - İdarəetmə, Risk və uyğunluq qabiliyyəti modeli

2.2. Stress testləşdirmə və ssenarilər

Aktiv və investisiyaları idarə edən şirkətlər, portfel riskini müəyyən etmək üçün stress testlərindən istifadə edirlər, sonra ehtimal olunan itkilərə qarşı azaldılması üçün zəruri olan hər hansı bir hedcinq strategiyasını yerinə yetirirlər. Xüsusilə portfel menecerləri, idarə etdikləri aktivlərin nə qədər yaxşı olduğunu qiymətləndirmək üçün daxili stress test proqramlarını istifadə edirlər.

Stress testi bankların və investisiya portfelinin gizli zəifliklərini müəyyən etmək üçün kompüter simulyasiyalarının işlənməsini nəzərdə tutur.

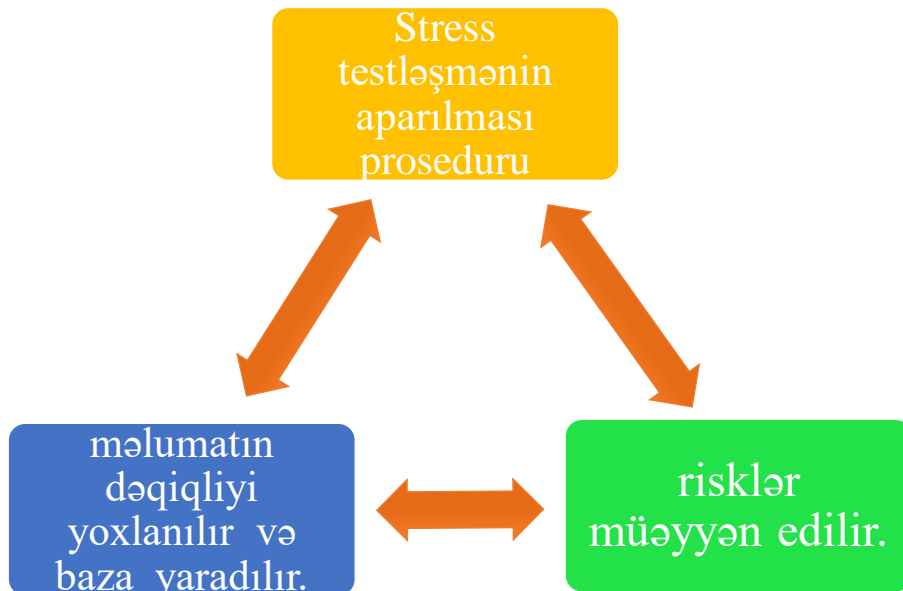
Varlıq və öhdəliklərə uyğun stress testləri, həmçinin müvafiq daxili nəzarət və prosedurların yerinə yetirilməsini təmin etmək istəyən şirkətlər tərəfindən də geniş istifadə olunur. Pul vəsaitlərinin hərəkəti, ödəmə səviyyələri və digər tədbirlər yaxşı uyğunlaşdırılmasını təmin etmək üçün təqaüdə və sığorta portfelleri də tez-tez stress-testdən keçirilir.

Banklar aşağıdakı kateqoriyalara əsasən risklərin əsas mənbələrini müəyyən etməlidirlər:

- Sığorta riski;
- Bazar riski;
- Kredit riski;
- Əməliyyat riski;
- Likvidlik riski.

Risklərin bu əsas qaynaqlarından hər biri üçün şirkət riskin xarakterinə uyğun stress və ssenari testlərini aparmalıdır.

Şəkil 10: Stress testləşmənin aparılması proseduru

Mənbə: müəllif tərəfindən tərtib olunmuşdur.

Stress testi və ssenari təhlili

Ssenari təhlili müəyyən edilmiş ssenarilərin şirkətin maliyyə vəziyyətinə təsirinin qiymətləndirilməsi prosesidir. Ssenarilərin analizi adətən bir sıra parametrlərin eyni vaxtda dəyişildiyi bir işə aiddir. Ssenarilər müəyyən bir olma ehtimalına, məsələn, “bir yüz ildəki hadisəyə” sahib olmaq üçün nəzərdə tutulan hadisələr kimi seçilə bilər.

Stress testi, ən zərərli hadisələrin birləşməsinə və istehsal edəcəyi zərərin müəyyən edilməsi üçün statistik cəhətdən müəyyən edilmiş bir sıra imkanları qiymətləndirdiyimiz prosesdir. Belə bir hadisənin olma ehtimalı daha sonra qiymətləndirilir (Aslanov A.M., 2014).

Stress testlərinin tərtib edilməsi

Stress testlərinin tərtib edilməsi biznesin anlaşılması, riskləri müəyyənləşdirmək və modelləşdirmə və təhlil aparmaq üçün bacarıqların birləşməsinə tələb edir. Bir bank daxilində aktuar, sığorta, maliyyə, risklərin idarə edilməsi və digər funksiyalardan ekspertiza tələb olunur. Banklar nəzarətçilər, məsləhətçilər və reyting agentliklərinin xarici baxışlarını nəzərdən keçirə bilərlər. Testlərin xarakteri və dərəcəsi digər məsələlərlə yanaşı bankın ödəmə qabiliyyəti mövqeyini, bazar mövqeyini, biznes xəttlərini, investisiya siyasətini, biznes planını və ümumi iqtisadi şərtlərini nəzərə almalıdır.

Ssenarilərin analizi və stress testinin həyata keçirilməsi şirkətin ümumi risk idarəetmə çərçivəsinin bir hissəsini təşkil etməlidir. Ümumi yanaşma ümumi məqamın gözündən ayrılmamaq üçün sadə saxlanılmalıdır. Bəzi əsas fəaliyyətlər:

- risk tədbirləri barədə qərar qəbul etmək;
- risk dili və ümumi anlayışların inkişaf etdirilməsi;
- şirkətin əməliyyatlarının ətraflı araşdırılması;
- məlumatların ələ alınması və təhlili;
- fərziyyələrin qəbulu;
- ssenarilər və stres modelləşdirilməsi;
- risklərin necə azaldılacağına araşdırılması;
- nəticələrin qeyd edilməsi və hesabatlandırılması;

- tənzimləyicilər kimi daxili və xarici partiyalarla müzakirələr.

Cədvəl 2: 28.11.2018 tarixinə “KAPİTAL BANK” ın filialının bank portfeli üzrə faiz dərəcəsi həssaslığının açıqlanması

	(min manatla)	28.11.2018
Maliyyə aktivləri	Faiz dərəcəsi +5%	Faiz dərəcəsi -5%
Kredit təşkilatlarından alınacaq məbləğlər	1463,95	-1463,95
Müştərilərə verilmiş kredit portfeli	720,28	-720,28
Maliyyə öhdəlikləri		
Banklardan cəlb olunmuş vəsaitlər	955,33	-955,33
Müştərilərdən cəlb olunmuş vəsaitlər	138,28	-138,28
Mənfəətə təsir effekti	865,29	-865,29
Kapital təsir effektinin faiz əmsalı	0,08	-0,08

Mənbə: müəllif hesablamaları

2.3.Azərbaycan Respublikasında bank risklərinin idarə olunması məsələləri

Kapital Bank nümunəsində

“Kapital Bank” ASC-də risklərin idarə olunması, Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankının risklərin idarə olunması üzrə standart və qaydaları, Bazel Komitəsinin kredit təşkilatlarında risklərin idarə edilməsinə dair tövsiyələri və eləcə də, “Kapital Bank” ASC-nin daxili Nizamnamə, siyasət və metodologiyası üzərində qurulmuş qayda və prosedurlarına müvafiq olaraq reallaşdırılır.

Cədvəl 3: Risklərin idarə olunması prosesi

I müdafiə	II müdafiə	III müdafiə
	İdarə Heyəti	Səhmdarların İclası
	CRO	
Biznes Bölümü	İcraçı Komitələr	Daxili Audit
	Risklərin İdarə Edilməsi Departamenti	Audit Komitəsi
	Risk Komitəsi	Müşahidə Şurası

Mənbə: <https://kapitalbank.az/about-bank/risk-management?hl=az>

Müşahidə Şurası ümumi formada bankın risklərinə nəzarəti gerçəkləşdirir: bankın risk iştahı, dözümlülük hesabatı, risk strategiyası, siyasəti, limitləri və digər strateji hesabat və normalarını təsdiqləyir, idarə heyətinin risklər üzrə fəaliyyətinə nəzarət funksiyasını reallaşdırır.

İdarə heyəti MŞ-in təsdiqləmiş olduğu risk siyasətinə və strategiyasına müvafiq olaraq MRİ üzrə məqsəd və vəzifələri reallaşdırır, bankın fəaliyyətini idarə edir. Həmçinin, fəvqəladə hallar planı, risk iştahası və başqa göstəricilərin hazırlanmasına və təkmilləşməsinə dəstək olur, müvafiq struktur bölmələri lazımı ehtiyatlarla təmin edir.

Riskləri İdarəetmə Komitəsi MRİ siyasətini, risk limitlərini, riskin idarə olunması modelini, həmçinin riskə dözümlülük, nəticə və ehtimal şkalaları və başqa bu kimi sənədləri izləyir və təkliflər verir. RİK risklərin idarə olunması üzrə ümumi praktikanın təkmilləşdirilməsi, çağırışlar və yeni imkanlar haqqında təkliflər hazırlanmasını təmin edir (Richard, 2008).

CRO risklərin idarə olunması fəaliyyətinə nəzarət etməklə yanaşı, bu sahədə müvafiq struktur bölmələrin və İdarə Heyətinin fəaliyyətini əlaqələndirir, doğru və zamanında hesabatlılığı təmin edir, həmçinin, riskə məruz qalma statusu, ümum korporativ risk həddi limitləri və risk minimallaşması strategiyalarına nəzarət edir. CRO həmçinin resursların bölgüsü (investisiya) haqqında qərarların ən doğru və tam informasiyalar əsasında qəbul olunması, həmçinin tətbiq olunan qərar qəbulu metodlarının doğru və uyğun formalarını təmin edir.

Risklərin idarə olunması şöbəsi MRİ proqramını işləyib hazırlayır, tətbiq və idarə edir:

- ✓ Korporativ səviyyədə hesabatı veriləcək əsas riskləri aydınlaşdırır;
- ✓ Risklərin idarə olunması üzrə proses və qaydaları, alətləri, informasiya sistemlərini və sair məsələləri risk sahibləri ilə razılaşdırır;
- ✓ Portfelin keyfiyyəti, anomaliyaları və s. izləyir;
- ✓ Biznes proseslərdə riskləri analiz edir, optimallaşdırma aparır;
- ✓ Bankın riskləri və risk portfeli haqqında RİK-ə hesabat verir;
- ✓ Kommunikasiya və ya təlim vasitəsilə bankda risklərin idarə edilməsi qabiliyyətinin praktikasının təkmilləşdirilməsi üçün təkliflər verir;

- ✓ Risklərin tanınması və idarə olunması cəhətdən bankın fəaliyyətini əhatə edən bütün proseslərə, yeni məhsul və xidmətlərə dair rəylər verir və s.

Risklərin təsnifləşdirilməsi

Kredit riski:

Kredit riski borclunun borcunu ödəməməsi və ya başqa kredit xətti üzrə ödənişini etməməsi səbəbindən yaranan itki riskidir. Öhdəliyin icra olunmama hallarına ödənişlərin gecikdirilməsi, borclunun ödənişinin restrukturizasiyası və defolt olma halları aiddir.

Kredit riskinin idarə olunmasına aid tənzimləyici çərçivə yaradılır, təkmilləşdirilir və icrasına nəzarət olunur.

Yeni məhsullar istifadəyə verilməzdən öncə kredit risklərinin məqbul hədlərdə olduğu qiymətləndirilir.

Kredit məhsullarının əlamətlərindən asılı olaraq yeni nəzarət alətləri və hesabatlıq sistemi (red flag, skoring, stop loss və s.) yaradılır.

Risk menecment alətlərindən istifadə edilməklə portfel təhlil olunur:

- Riskə məruz portfel
- Gözlənilən İtki (EL) və onun tərkib hissələri: Probability of Default, Loss Given Default
- Vintaj Təhlili
- Stress Test modellər
- Ssenari analizi / “What-if?” (“Əgər ... baş versə?”) təhlili
- Tranzisiya matrisləri
- Təqib sisteminin təhlili
- Retrospektiv modelləşdirmə və proqnozlar

Aktivlər üzrə mümkün zərərlərin ödənilməsi məqsədilə xüsusi ehtiyatlar yaradılır (IFRS + AMB).

Əməliyyat riski:

Əməliyyat riski qeyri-qənaətbəxş və ya uğursuz daxili proseslərin, insanların və sistemlərin, yaxud kənar hadisələrin səbəb olduğu itki riskidir.

Əməliyyat riskləri üzrə metodlar və modellər seçilir və tətbiq olunur.

Riskə məruz qalan biznes bölmələri, təşkilati fəaliyyətlər və proseslərin müəyyən edilir.

Bank əməliyyatları zamanı insan faktoru, texnologiya və s. üzrə risklər və itkilər haqqında informasiya yığılır, bazel standartları əsasında təsnif edilir və idarə olunur.

Biznes prosesləri (həmçinin yeni məhsullar) dəyərləndirilir.

Bank daxili qayda və proseslərin bank işində tətbiqi üzrə monitoring aparılır.

Əsas Risk meyarları və limitlər təhlil olunur:

- Kredit satışı zamanı nöqsanlar (sayı)
- Müştəri şikayətləri (sayı)
- İT təminatda dayanmalar və kənar müdaxilələr (sayı)
- İşçilərdə: qəzalar (sayı), dedlinelərin pozulması (sayı) Количество нерешенных вопросов в отзывах внутреннего аудита
- Daxili nəzarət/audit rəylərində həlli açıq qalan məsələlər (sayı) və s.
- Müəyyənləşdirilməsi çətin olan risklərin analizi məqsədilə risk sahiblərinə sorğular və s.

Likvidlik riski:

Likvidlik riski həm əməliyyat tələblərini, həm də strateji məqsədləri reallaşdırmaq üçün lazımi həddə likvid vəsaitin saxlanması ilə əlaqədar ortaya çıxan riskdir.

Likvidlik risk üzrə metodlar və modellər seçilir və tətbiq olunur.

Risk yaradan daxili və kənar səbəbləri əks etdirən risk indikatorları analiz olunur:

- Likvidlik üzrə Stress Testlər və Şok Hadisələrin təhlili
- Maliyyələşmədə konsentrasiyanın müəyyənləşdirilməsi
- Likvidliklə Örtülmə, Ani Likvidlik və digər göstəricilərin hesablanması və təhlili
- Ödəniş müddətlərinin bölgüsü və likvidlik qəp təhlili

- Valyutalar üzrə likvidliyin və ödənişlərin təhlili və s.

Bazar riski

Bazar riski investisiya və ya ticarət portfeli olmasından asılı olmayaraq, portfelin dəyərini bazar riski amillərindəki volatillik səbəbindən dəyişməsi riskidir.

İqtisadiyyatda və bank sektorunda ortaya çıxacaq potensial dəyişikliklər tədqiq edilir, kreditləşmə və aktiv-passivlərin idarə olunmasına mümkün təsirlər müəyyənləşdirilir.

Faiz dərəcəsi riski, faiz dərəcələrinin dəyişməsi və ya ehtimal olunan dəyişkənliyin pozulması yoxlanılır.

Yenidən Qiymətləndirmə Boşluğunun təhlili (Repricing Gap Analysis)

Qiymətli Kağız riskləri: Səhm və İstiqrazların dəyərini dəyişməsi, gəlirlik ayriləri və s. nəzərdən keçirilir.

Xarici valyuta məzənnələrinin və əmtəə qiymətlərinin dəyişməsi ilə əlaqəli çıxan risklərin bank aktivlərinə təsiri yoxlanılır.

Stress testlərin hazırlanması

Ssenari təhlili və s.

Strateji risk:

Strateji qərarların effektiv tətbiq olunmamasından ortaya çıxan, gəlir və ya kapitalla çıxış imkanına mənfi təsir potensialı daşıyan risklər.

Bankın uzunmüddətli yol xəritəsinə riayət olunması nəzarətdə saxlanılır.

Yeni biznes mühitinə keçidi şərtləndirən iqtisadi, siyasi, sosial və s. trendlər izlənilir.

- Bazarda yeni rəqabət
- Yeni məhsullar
- Yeni texnologiyalar və təcrübələr və s.

Alternativ biznes istiqamətlərinin effektiv qiymətləndirilməsinə nəzarət edilir.

Resurslardan səmərəli istifadənin monitorinqi aparılır.

Strateji qərarların səmərəli tətbiq olunmasına nəzarət olunur və s.

Reputasiya riski:

Reputasiya riski bank haqqında mənfi ictimai fikrin formalaşması riskidir.

Bank barədə xarici təsəvvürün pisləşməsinə şərtləndirə biləcək halların monitorinqi aparılır.

- Bankın fəaliyyət göstərdiyi sektorun imicinin pisləşməsi
- Bankın tərəfdaşlarının imicinin pisləşməsi
- Bankın qəbul etdiyi normativlərdən kənarlaşmalar
- Bank haqqında yalan məlumat və şayiələrin yayılması

Kommunikasiya kanalları təkmilləşdirilir.

Bank əməkdaşlarının maarifləndirilməsi aparılır və s.

“Kapital bank ”ın risklərinin idarə olunmasında bir neçə aparıcı mərhələni fərqləndirmək olar:

- ✚ riskin, onun reallaşması ehtimalının və nəticələrinin miqyasının müşayiətedici qiymətləndirilməsi ilə aşkar olunması;
- ✚ riskin reallaşması ehtimalının azaldılması və mümkün olan neqativ nəticələrin minimuma endirilməsi səbəbilə risk strategiyasının işlənilib hazırlanması;
- ✚ aşkar olunmuş riskin idarə edilməsi metodlarının və alətlərinin seçilməsi;
- ✚ bilavasitə riskin idarə edilməsi;
- ✚ əldə olunan nəticələrin qiymətləndirilməsi və risk strategiyasının dəqiqləşdirilməsi.

Müvəffəqiyyətli banklarda irəliləyən CROs bu tənzimləyici matrisi qabiliyyətlərini və bankın risk funksiyasının rolunu dəyişdirmək üçün daha geniş bir planın bir hissəsi kimi idarə edəcəkdir. Dördüncü hissə gündəliyi risk funksiyasının rəqəmləşdirilməsini və onun bilik və məlumat resurslarını qabaqcıl texnologiyalarla artırmağa çağırır. Banklar yeni, potensial pozucu texniki imkanları və xidmətləri qəbul edərək və regtechs və digər fintech müəssisələri ilə əməkdaşlıq edərək bu məqsədlərə nail ola bilərlər.

Risklərin idarəedilməsində meydana çıxan transformasiya, funksiyanın bankın ticari artımına və müştəri əlaqələrinə aktiv iştirak etməyə imkan verərək

əhəmiyyətli bir dəyər qazandıracaq. Daha geniş şəkildə, bu yüksək vəzifə bankların, investorların və tənzimləyicilərin birgə narahatlıqlarını və maraqlarını dəstəkləyəcək: sənaye sahəsindəki davamlılığını, gəlirliliyini və böyüməsini təmin etmək, eyni zamanda kapitalın cəlb edilməsi perspektivlərini gücləndirmək, gələcək spekulativ böhranlardan qaçınmaqdır.

Karyera gün treyderləri 1 faiz riski bir qayda olaraq adlandırılan risk-idarəetmə metodundan istifadə edirlər və ya ticarət üsullarına uyğun olaraq bir qədər dəyişirlər. Qaydaya riayət etmək, bir treyderin off günü olmadığı və ya böyük aylıq gəlir əldə etməyə imkan verən sərt bazar şərtləri ilə qarşılaşdıqda səmərəli zərərləri ən aza endirir. 1 faizli risk qaydası bir çox səbəblərə görə mənalıdır və ticarət strategiyanızın bir hissəsi kimi anlama və istifadə etməkdən faydalana bilərsiniz.

Qaydadan sonra hesabınızın 1 faizindən çoxunu tək ticarətdə riskə məruz qoymursunuz. Bu, 30.000 ABŞ dolları ticarət hesabınız varsa, yalnız 30.000 ABŞ dollarının 1 faizini təşkil edəcək \$ 300 dəyərində səhm ala bilərsiniz.

Bütün səmayənizi bir ticarətdə istifadə edə bilərsiniz, ya da daha çox istifadə edə bilərsiniz. 1 faizli risk qaydasını həyata keçirmək riskli idarəetmə addımları deməkdir. Beləliklə, hər hansı bir ticarətdə 1 faizdən artıq zərərin qarşısını alırsınız.

Heç kim hər ticarətin qazana bilməyəcək və 1 faiz riski bir treyderin kapitalını qeyri-adi vəziyyətlərdə əhəmiyyətli dərəcədə azalıb qoruyur. Cari əməliyyatlar balansınızın hər bir ticarətdə 1 faizi riskə məruz qoyursanız, hesabınızı silmək üçün bir sıra 100 biznesmen itirmək lazımdır.

Bir ticarət üçün 1% və ya daha az riskə məruz qalan insanlar üçün kiçik bir məbləğ kimi görünə bilər, amma hələ də böyük gəlirlər təmin edə bilər. Əgər 1 faiz riskə məruz qalarsanız, hər bir uğurlu ticarətdə mənfəət məqsədinizi və ya gözləntinizi 1,5 faizdən 2 faizədək və ya daha çox müəyyənləşdirməlisiniz. Bir neçə biznesmen bir gün edərkən, hesabınıza bir neçə xal qazanaraq hər gün tamamilə mümkündür, hətta sənin biznesmenlərinizin yarısı qazansa da.

Hesabınızın 1 faizini bir ticarətdə riskə məruz qoyaraq, bazarda yalnız bir faizlə bir hissəsini köçürdüynə baxmayaraq hesabınıza 2 faiz gəlir verən bir ticarət edə bilərsiniz. Eynilə, qiymət adətən 5 faiz və ya 0,5 faiz olsa da, hesabınızın 1 faizini riskə məruz edə bilərsiniz. Hədəflərinizi və stop-loss əmrlərinizi istifadə edərək bunu edə bilərsiniz.

Qaydadan gündəlik ticarət səhmlərinə və ya gələcək və ya foreks kimi digər bazarlara istifadə edə bilərsiniz. Bir səhmin 15 dollar almasını istəyirsən, 30 min dollarlıq hesabınız var. Grafiğə baxırsınız və yaxın bir zamanda qısa müddətli dalğalanma qiymətinin 14,90 dollar səviyyəsinə düşdüyünü görürsünüz.

Son bir aşağı qiymətdən bir kilo aşağı olan 14,89 dollar bir stop-loss sifariş verdiniz. Stop-loss yerinizi müəyyən etdikdən sonra hesabınızın 1 faizindən çoxunu riskə atarkən nə qədər səhm satın alacağını hesablaya bilərsiniz.

Hesabınızın riski 30.000 ABŞ dolları və ya 300 ABŞ dollarını təşkil edir. Sizin ticarət riski \$ 0,11-ə bərabərdir, sizin səhmdar alış qiyməti ilə stop loss qiyməti arasındakı fərq kimi hesablanır.

Uyğun mövqe ölçüsünü almaq üçün ticarət riski ilə hesab riskinizi bölün: $300 \$ / \$ 0.11 = 2,727$ səhmdir. Bunun 2,700-ə qədər olduğunu göstərir və bu, hesabınızın 1 faizindən çoxunun itkisinə məruz qalmadan özünüzü bu ticarətdə əldə edə bilərsiniz. Qeyd edək ki, 1500 ABŞ dolları olan 2,700 səhm 40,500 ABŞ dolları məbləğindədir. Buna görə, bu ticarət etmək üçün ən azı 2: 1 leverage lazımdır.

Səhm qiyməti stop-lossinizə zərbə vurursa, bu halda kapitalın təxminən 1 faizini və ya 300 dollara yaxın bir itki itirəcək. Amma qiymət daha yüksək olsa və səhmlərinizi 15,22 dollar satarsa, pulunuza təxminən 2 faiz, yaxud 600 dollara (daha az komisyona) yaxınlaşırsınız. Bunun səbəbi, mövqeyinizin hər bir 0,11 dollar qiyməti üçün təxminən 1 faizini itirmək və ya itirmək üçün kalibr edilir. \$ 15.33-dən çıxarsanız, qiymət 2% -ə düşdüyünə baxmayaraq, ticarətdə demək olar ki, 3 faiz təşkil edirsiniz.

Bu üsul ticarətin hər cür bazar şərtlərinə uyğunlaşmasına imkan verir, istər istəksiz, istərsə də sedat və hələ də pul qazanır. Bu üsul bütün bazarlara aiddir.

Ticarətdən əvvəl, stop loss qiymətinə çıxma bilməyəcəksiniz və gözləniləndən daha böyük itkiyə səbəb ola biləcəyiniz yerlərdə slippage xəbərdar olmalıdır.

Ticarət hesabları 100,000 ABŞ dollarından az olan traderlar 1 faiz qayda ilə istifadə edirlər. Bir faiz daha təhlükəsiz olsa da, ardıcıl olaraq sərfəli olduğunuzda, bəzi treyderlər ticarət üçün hesab dəyərinin 2 faizini risk altında saxlayaraq 2 faiz risk quruluşundan istifadə edirlər. Orta yer yalnız 1,5 faiz və ya hər hansı digər faiz yüzdə 2-nin altına düşə bilər.

100.000 dollardan çox hesab üçün bir çox treyderlər 1 faizdən az riskə malikdirlər. Məsələn, böyük hesabda 0,5 faiz və ya hətta 0,1 faiz az risk ola bilər. Qısa müddətli ticarət olsa da, mövqe ölçüləri bu qədər böyük olduğundan yüzdə 1 riskə məruz qalır. Hər bir treyder özlərini rahat hiss etdikləri və ticarət etdikləri bazarın likvidliyinə uyğun bir faiz tapırlar (İbrahimov Z., 2009).

III FƏSİL. KOMMERSİYA BANKLARINDA RİSKLƏRİN İDARƏ EDİLMƏSİ SİSTEMİNİN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ YOLLARI

3.1. Bank fəaliyyətinin təşkili formalarının təkmilləşdirilməsi və informasiya təminatının yaxşılaşdırılması

Banklar universal bir iqtisadiyyatın əhəmiyyətli bir iştirakçısıdır. Bank öz fəaliyyətlərini tədricən diversifikasiya edir və hazırda beş əsas sahə üzrə bank xidmətləri göstərilir:

- + Ticarət və korporativ bankçılıq, hər cür biznes fəaliyyətinə maliyyə verilməsi;
- + Bərabər bankçılıq, bütün növ bank xidmətləri, eləcə də istehlak kreditləri xidmətləri göstərən;
- + İnvestisiya bankçılıqları, investisiya layihələrini müşayiət edən və maliyyələşdirən;
- + Fərdi bank xidmətlərini təmin edən fərdi bank xidmətləri, fərdi investisiya məsləhətçisinin müştərilərinə maliyyə tələblərinə ən uyğun investisiya sxemini seçməkdə kömək edir;
- + Müxbir bank xidmətləri və xaricdə müşayiət edən investorlar daxil olmaqla beynəlxalq bank xidmətləri.

Banklar və maliyyə qurumları fiziki şəxslərə və şirkətlərə geniş çeşidli xidmətlər təklif edən qeyri-kommersiya biznesidir. Daha böyük müəssisələr bir çox məhsula malik olsa da, əksər banklar standart xidmət təklif edirlər.

SBM şöbələri və kanalları vasitəsilə müxtəlif çeşidli müştərilərə xidmət göstərir. Müştərilərimizə, yerli və xarici valyutalarda geniş çeşidli əmanət, investisiya və maliyyə məhsulları və müxtəlif müştəri segmentlərinə uyğun olan müxtəlif kartları daxil olmaqla, ənənəvi və xüsusi hazır məhsullar və xidmətlər təklif olunur.

Qrup, Korporativ və İnstitusional Bank qrupu vasitəsilə həm yerli, həm də çoxmillətli şirkətlərə, maliyyə və qeyri-maliyyə təşkilatlarına xidmət göstərir. Müştərinin biznesin mərkəzində yerləşdirdiyi xüsusi xidmət ilə yanaşı, geniş çeşiddə məhsullar təklif edir. Əsas fəaliyyətlər, həm yerli, həm də xarici

valyutalarda depozitlər, əməliyyat bank xidmətləri, aktivlərin maliyyələşdirilməsi, uzun və qısamüddətli kommersiya kreditləri və iş sermayeli maliyyələşdirmə, strukturlaşdırılmış maliyyə, strukturlaşdırılmış ticarətin maliyyələşdirilməsi və layihənin maliyyələşdirilməsi kimi biznes bank həllərini əhatə edir.

İllər ərzində Qrup öz müştərilərinə 24/7 bank xidmətləri üçün müxtəlif təhlükəsiz və müasir elektron çatdırılma kanalları ilə təmin etmək üçün BT platformasında əhəmiyyətli dərəcədə investisiya yatırmışdır. Mövcud kanallar: avtomatlaşdırılmış tellər, satış nöqtəsi, internet bankçılıq, mobil telefon bank xidmətləri və e-Ticarət platformasıdır.

Bank həmçinin müştərilərin əməliyyatları üçün etibarlı və təhlükəsiz platforma təmin edən güclü risk idarəetmə infrastrukturuna malik olmalıdır. Müştərilərin rahatlığı üçün bir sıra e-məhsullar ilə yeniliklər davam etdirilir.

Rəqəmsal dünyada məlumatın təmin edilməsi əhəmiyyəti gündən-günə artmaqdadır, çünki sözügedən məsələ gizli və ya biznesin kritik məlumatlarını əhatə edir. İnformasiya təhlükəsizliyi ilə iş proseslərini inkişaf etdirmək və inkişaf etdirməklə müştəri məmnuniyyətini yaxşılaşdırmaq, xərcləri azaltmaq və gəlir əldə etmək üçün önəmlidir.

Hal-hazırda dünyada fəaliyyət göstərən çoxsaylı bank və maliyyə qurumları var. Bu təşkilatların hər biri müəyyən bir xidmət dəsti təmin etmək istəyir və bir təşkilatın öz xidmətlərini xüsusi bazar və ya investor tipinə uyğunlaşdırmaq qeyri-adi deyildir. Digər bir mənada, bank əməliyyatları bankın müştərilərin əməliyyatları dəqiq və düzgün şəkildə yerinə yetirilməsini təmin etmək üçün istifadə etdiyi təcrübələr və prosedurları əhatə edir. Məsələn, müştəri səhmlərini almaq istəsə, bank pul və səhmlərin əməliyyat görməyə hazır olduğunu təmin edir. Bank səhm və vəsaitlərin faktiki köçürülməsini nəzarət edəcək və əməliyyatla bağlı hər hansı bir hesabat tələbinin qeyd olunmasını təmin edəcəkdir. Bu müddət ərzində bank öz müştərilərini qorumağa və müştərinin maliyyəsinə potensial təhlükə yaradır.

Ümumiyyətlə, bir çox insanlar pərakəndə bankçılıq ilə çox tanışdırlar. Bankçılıq ipoteka, kredit, depozit və hesabları yoxlamaq da daxil olmaqla, ümumi ictimaiyyətə xidmət göstərir. Bu banklar ümumi əhaliyə xidmət etdiyinə görə bazar rəqabət qabiliyyətlidir. Bir müştəri bazası qurmaq üçün bankların əksəriyyəti müştərilərinə yüksək səviyyəli və əlçatan xidmət göstərilməsinə diqqət yetirir. Müştəri müştəriyə bir yoxlama hesabı kimi müəyyən bir xidmət təqdim etmək üçün bir bankı ləğv etdikdən sonra, müştəriyə daha sonra əmanət hesabı açmağa təşviq edəcəkdir. Pərakəndə bankda daxili bank əməliyyatları yeni hesablar açmaq, hesablar arasında pul köçürmələri və əmanətləri idarə edən müştərilərə kömək etməkdir.

Biznes bankçılıq başqa ümumi bank əməliyyatıdır. Ümumilikdə, biznes bankları öz müştərilərinin əsasən biznesdən ibarət olmadığı istisna olmaqla pərakəndə banklara çox oxşar fəaliyyət göstərirlər. Şirkətlər start-up kreditləri, depozitlərin toplanması və investisiyalar daxil olmaqla, müxtəlif bank xidmətləri tələb edir. Bir çox müəssisənin mürəkkəbliyi səbəbindən, biznes bankçılıq pərakəndə bankçılıqdan daha tez-tez daha mürəkkəb və inkişaf etmiş olur. Şirkətlər, xəzinə funksiyaları üçün banklara etibar edirlər, o cümlədən biznesin debitor borclarını idarə edirlər (Məmmədov Z.F., 2010).

Ötən illərdə fərdi bankçılıq daha az yayılmışdır ki, bu da qismən özəl bank şöələrini açan böyük bankların son tendensiyasına bağlıdır. Xüsusi bankçılıq adətən 1 milyon dollardan çox xalis olan zəngin müştərilərə uyğunlaşdırılmışdır. Xüsusi bank xidmətləri çoxlu əmlak planlaşdırma xidmətlərinə əlavə standart yoxlanılması və əmanət hesablarını əhatə edir. Müştərilərinin saxladığı böyük zənginlik sayəsində, özəl banklar və ya xüsusi bank şöələri fərdlərə etibar qurur və tətbiq olunan vergi qanunvericiliyinə uyğundur.

İnvestisiya bankı yüksək səviyyəli bank əməliyyat növüdür. Bu qurumlar, həm özəllik və borc, həm də qiymətli kağızlar bazarı yaratmaq, birja ticarətində iştirak etmək və korporativ müştərilər üçün məsləhət xidmətləri göstərmək məqsədilə sığorta xidmətləri göstərməkdə ixtisaslaşır. İnvestisiya bankı olduqca dəyişkəndir, lakin bu, böyük maliyyə mənfəətinə gətirib çıxara bilər. İnvestisiya

bankı qurumları vasitəsilə aparılan əməliyyatların ümumi nümunələri birləşmələr və satınalmalar, ticarət və sərmayə bazarları və satışları daxildir. Bu qurumlar tənzimləyici qurumlar tərəfindən ciddi şəkildə araşdırılır və bir sıra bank qaydalarına uyğun olmalıdır.

Bir çoxumuzun bildiyi kimi, bank yalnız mərkəzi bank ehtiyatlarının vasitəçiliyinə deyil, həm də maliyyə və pul sabitliyini təşviq etməkdə maraqlı olan mərkəzi banklar və digər maliyyə orqanları üçün təşkilat kimi fəaliyyət göstərən kompleks bir təşkilatdır. Bu fonda Bankın keçmiş maliyyə ili üzrə fəaliyyəti müxtəlifliyinə görə yenidən qeyd olundu.

Mərkəz bankının vəsaitlərinin vasitəçiliyi olaraq Bankın müştərilərinə xidmət göstərməsinin rəhbər prinsipləri həmişə likvidlik, təhlükəsizlik, məxfilik və qaytarma olmuşdur. Bu məqsədlərə nail olmaq üçün Bank mərkəzi bank müştərilərinə mərkəzi bank portfel investisiyaları üçün keyfiyyətli müqayisə edilən alternativlərdən və kredit və bazar riskinə ciddi nəzarət etmək üçün səmərəli vergi təmin edən likvid alətlərini təqdim etmək strategiyasını tətbiq etmişdir.

Orta müddətli alətlər son illərdə mərkəzi bank fondları üçün böyük bir cəlb olmuşdur. Müştərilərin daha uzun müddətli ticarət vasitələrinə müraciətləri yerləşdirmək üçün 1998-ci ilin sonunda yaradılıb, 2001-ci ilin sonunda MTI-lərin satın alınması rekord bir milyard 48 milyard dollara çatıb. Lakin 2002-ci ilin əvvəlində yüksələn faiz dərəcələrinin gözləntiləri bir çox mərkəzi banka müddətini onların portfelinin, həmçinin BIS-də. Nəticədə, MTI kitabı bir qədər azalıb.

Mərkəz banklarının ehtiyatlarının aralıqlaşması ilə yanaşı, Bank müştərilərinə bir sıra digər maliyyə xidmətləri təklif edir. Bunlara mərkəzi banklara qısamüddətli kreditlər, ümumiyyətlə, girov qoyulan bazda, həmçinin valyuta və qızıl xidmətləri daxildir. Son zamanlar Bankda əhəmiyyətli potensial sahəsi olan fəal aktivlərin idarə olunması xidmətləri satılıb.

Bank mərkəzi bank ehtiyatlarının vasitəçiliyində öz mövqeyini qorumaq üçün, öz müştərilərinin dəyişən ehtiyaclarına cavab verməlidir. Bu, məhsuldarlıq, rahatlıq və təhlükəsizliyin cəlbedici bir qarışığı ilə investisiya alətlərinin təmin edilməsinə davamlı vurğulanır. Bu da texniki nou-hau mübadiləsinə çağırır. Ən

son olaraq, mükəmməllik öhdəliyi, kredit riski, likvidlik, bazar və əməliyyat risklərinin ciddi şəkildə monitorinqi ilə davam etdirilməlidir. Ən yaxşı praktikaya uyğun olaraq, bu, hazırda Baş direktorun müavini və onun vasitəsilə mənə birbaşa hesabat verən ayrı bir risk nəzarət vahidi tərəfindən həyata keçirilir.

Bankın enerji və resurslarına yönəldilən ikinci əsas sahə analitik və statistik xidmətlərin təmin edilməsidir. Bankın bu sahədə fəaliyyətinin iki xüsusiyyəti xüsusi qeyd olunur. Birincisi, Bank tərəfindən dəstəklənən görüşlərdə iştirakın getdikcə qlobal xarakteridir. Bir dəqiqlik şərh verəcəyəm olan digər tərəf isə, beynəlxalq əməkdaşlığı dəstəkləyən təhlillərdir.

Təşkilatın bu genişləndirilməsi üzv bankların müntəzəm olaraq iki ayda bir dəfə görüşlərində şahidi ola bilər. BİS təşkil etdiyi digər görüşlər də budur. Məsələn, pul siyasəti üzrə illik işçi partiyalar, yalnız artıq yetkin iqtisadiyyatlardakı mərkəzi bank nümayəndələri ilə keçirilmişdir. Afrika, Asiya, Mərkəzi və Şərqi Avropadan və Latın Amerikadan olan yüksək səviyyəli mərkəzi bank nümayəndələri üçün ayrı görüşlər təşkil olunur. Qlobal əməkdaşlıq üçün digər məhsuldar sahə mərkəzi bank idarəetmə məsələsidir. Dəyişən bir qrup ölkənin səkkiz mərkəz bankı qubernatoru dünyanın 40 mərkəzi bankını əhatə edən mərkəzi bank idarəetmə şəbəkəsinə rəhbərlik edir. Yenə də vurğulamalıyam ki, bu söylərin əksəriyyəti BİS səhmdarları ilə məhdudlaşmır, digər mərkəzi bankları da birbaşa iştirakı və ya mümkün olmadıqda, müxtəlif nəşrlər vasitəsilə müzakirələrin mahiyyəti ilə ünsiyyət vasitəsilə həyata keçirir .

Onların getdikcə daha çox qlobal xarakterinin yanında Bankın analitik və statistik xidmətlər sahəsində fəaliyyətinin ikinci əsas xüsusiyyəti maliyyə sabitliyi məsələlərində kəskinləşmə mərkəzidir. Bu, son illərdə maliyyə bazarlarında gördüyümüz zəifliklərin təbiətini əks etdirirdi. Bu da dünya maliyyə orqanlarının maliyyə sabitliyinin qurulmasında və saxlanılmasında əsas vəzifəsinin tanınmasıdır. Bu, ilk növbədə mərkəzi banklardan ibarətdir. Bununla yanaşı Bank digər tərəflərlə - nəzarətçiləri, maliyyə orqanları və özəl sektoru da əhatə edir - Bankın maliyyə sabitliyi üzrə müzakirələrə daha yaxından cəlb etməyə çalışdıqları.

Nəhayət, analitik sahədə Bankın fəaliyyətinin əhəmiyyətli və artan bir istiqaməti Bankın əməkdaşlıq söylərinin və tədqiqatının nəticələrinin və BIS tərəfindən keçirilmiş müxtəlif komitələrin həyata keçirdikləri təşəbbüslərin yayılması olmuşdur.

Üç il bundan öncə dünya miqyasında sağlam nəzarət standartları və tətbiqlərini dəstəkləmək və bütün ölkələrdə tam şəkildə həyata keçirilməsini dəstəkləmək məqsədilə yaradılan Maliyyə Sabitlik İnstitutu Bankın nəzarəti məsələlər üzrə son məlumatları yaymaq və anlaşma bacarığını inkişaf etdirmək məqsədilə Bankın söyləri çərçivəsində olmuşdur. dünyada nəzarətçilər arasında. Fokuslanmış seminarlar və regional seminarlar dizaynı və çatdırılması sayəsində, təxminən 150 ölkədən olan təxminən 1400 nəzarətçi, səmərəliliyin artırılması və bu cür sistemlərin investorların maraqlarının qorunması. Bu komitə də G10 xaricindəki mərkəzi banklarla mütəmadi olaraq əməkdaşlıq edir.

Bankın öz katibliyinə malik olan, lakin BIS üzv banklarının rəhbərlərinə hesabat verməyən qruplaşmaların bir sıra xüsusiyyətlərini qeyd etməklə mən bu nəzərdən keçməyimə icazə verin. Mənim şəxsi potensiala rəhbərlik edən və onun katibliyinin Bankdan əhəmiyyətli dəstək aldığı üçün göstərilən maliyyə sabitliyi Forumu nəzərdən keçirilən dövrdə iki dəfə görüşüb. Bildiyiniz kimi, forum əsas maliyyə mərkəzlərindən, habelə beynəlxalq təşkilatlardan və standart qurulma komitələrindən geniş maliyyə orqanlarının yüksək vəzifəli şəxslərindən ibarətdir. Fövqəladə Hallar Qrupunun üzvlərinin maliyyə sistemlərinin və qurumlarının sağlamlığına görünməmiş bir zərbə təsiri hər iki halda yüksək olmuşdur.

Bank əmanətləri əmanət üçün bank qurumlarına yerləşdirilən pullardan ibarətdir. Bu əmanətlər əmanət hesabları, hesabları yoxlamaq və pul bazarları hesabları kimi depozit hesablarına aparılır. Hesab sahibi, hesab müqaviləsini tənzimləyən şərtlərdə və şərtlərdə qeyd olunduğu kimi, yatırılan vəsaitləri çıxarmaq hüququna malikdir.

Depozit özü bank tərəfindən əmanətçiyə borclu olan bir öhdəlikdir. Bank əmanətləri yatırılan faktiki vəsaitlərdən çox deyil, bu öhdəliyə aiddir. Kimsə bir

bank hesabı açır və nağd əmanət edirsə, o, nağd pula qanuni mülkü təslim edir və bankın aktivi olur. Öz növbəsində, hesab bank üçün öhdəlikdir.

Cari hesablar, əmanət hesabları, depozit hesabları, pul bazarları hesabları və depozit sertifikatları (CD) daxil olmaqla bir neçə müxtəlif depozit hesabı var. Depozit hesabı olaraq da adlandırılan cari hesab əsas hesabat hesabıdır. İstehlakçılar istədikləri kimi istədikləri kimi çəkə biləcək pul yatırırırlar. Bu hesablar tez-tez hesab sahibinə bank kartları, çeklər və ya əksəriyyətlə geri çəkilmə slipslərini istifadə edərək pul çıxarmaq imkanı verir. Bəzi hallarda banklar cari hesablar üçün aylıq ödənişlər alırlar, lakin hesab sahibinin birbaşa əmanət qurma və ya əmanət hesabına müəyyən miqdar aylıq köçürmələr edilməsi kimi digər tələblərə cavab verdiyi təqdirdə ödənişdən imtina edə bilirlər.

Əmanət hesabları, hesab sahiblərinə öz depozitləri üzrə faiz təklif edir. Lakin, bəzi hallarda, əgər müəyyən edilmiş balansı və ya bir sıra depozitləri saxlamasa, hesab sahibləri aylıq ödəniş ala bilirlər. Əmanət hesabları kağız çekləri və ya cari hesablar kimi kartlarla əlaqəli olmasa da, onların vəsaitləri hesab sahiblərinə daxil olmaq üçün nisbətən asandır. Əksinə, pul bazarı hesabları əmanət hesablarından daha az faiz dərəcələri təklif edir, lakin hesab sahibləri bu hesablardan çıxma biləcək çek və ya köçürmələrin sayına görə daha çox məhdudiyyətlər qoyurlar.

Maliyyə qurumları bu hesablara faiz və ya üstünlük hesablarının yoxlanılması hesabları kimi istinad edirlər. Bu hesablar istehlakçıların asanlıqla pullarına çıxmasına imkan verən, həm də depozitlər üzrə faiz qazanmağa imkan verən yoxlanılması və əmanət hesablarının xüsusiyyətlərini birləşdirir.

Bir əmanət hesabı kimi, vaxt depozit hesabı istehlakçılar üçün investisiya vasitədir. Depozit sertifikatları (CD) kimi tanınan vaxt depozit hesabları ənənəvi əmanət hesablarından daha yüksək gəlir dərəcəsi təklif edirlər, lakin pul müəyyən bir müddət ərzində hesabda qalmalıdır. Digər ölkələrdə müvəqqəti depozit hesabları müddətli depozitlər, müddətli hesablar və əmanət istiqrazları kimi alternativ adlara malikdir.

Federal Əmanətlərin Sığortalanması Korporasiyası (FDIC), depozit sığortasını təmin edir ki, üzv bankların əmanətçiləri üçün hər bir əmanətçi üçün ən azı \$ 250,000 məbləğində əmanət təmin edir.

Cədvəl 4: Kapital Bankın depozit faizləri

Depozit müddəti (aylar üzrə)	Faizlər aylıq ödənildikdə illik faiz dərəcəsi		Faizlər müddətin sonunda ödənildikdə illik faiz dərəcəsi	
	AZN	USD	AZN	USD
12	8.0%	-	8.0%	0.2%
18	8.5%	-	8.5%	-
24	9.0%	0.3%	9.0%	0.4%
36	9.5%	0.5%	9.5%	0.6%

Mənbə: <https://kapitalbank.az/deposits/kapital>

Cədvəl 4-dən göründüyü kimi, Kapital Bankın depozit dərəcələri onun əsas fəaliyyətlərindən biridir. Çünki bankın faiz dərəcələri başqa banklara nisbətən o qədər də yüksək deyildir.

Cədvəl 5: Faiz dərəcələri

Depozit müddəti (aylar üzrə)	Faizlərin ödənişi		
	AZN		
[0 - 3)	-		
[3 - 6)	2%		
[6 - 12)	5%		
[12 - 24)	10%		
[24 - 36)	11%		
[36 - 48)	12%		
[48 - 60)	13%		
60	14%		

Mənbə: <https://kapitalbank.az/deposits/choice-of-term>

Yuxarıdakı cədvəldə depozitlərin müddəti və faiz ödənişləri qeyd olunmuşdur. Belə ki, depozitlər üçün əsas önəmli meyar onların faiz göstəriciləridir.

Depozit bir çox şərtlərə malik maliyyə terminidir. Bir tərəfdən, depozit saxlama üçün digər tərəfə vəsaitin köçürülməsini nəzərdə tutan bir əməliyyatdır. Digər tərəfdən, əmanət də yaxşı bir məhsulun verilməsi üçün təhlükəsizlik və ya girov kimi istifadə edilən vəsaitlərin bir hissəsini nəzərdə tutur.

Cədvəl 6: Mərkəzi Bankın depozit faiz dərəcələri

Faizlər	
Fəaliyyətlər	
Depozit hərracı	7,81%
Depozit əqdləri	7,82%

Mənbə: <https://www.cbar.az/page-41/macroeconomic-indicators> (12.11.2018)

Mərkəzi Bank depozitlər üzrə 2018-ci ildə yüksək göstəriciyə malik olmuşdur. Çox vaxt, bir şəxs minimum pul məbləği olaraq bilinən yeni bir bank hesabı açmaq üçün müəyyən bir məbləğdə pul yatırılmalıdır. Tipik bir yoxlama hesabına pul yatırmaq əməliyyatlar depoziti kimi tanınır.

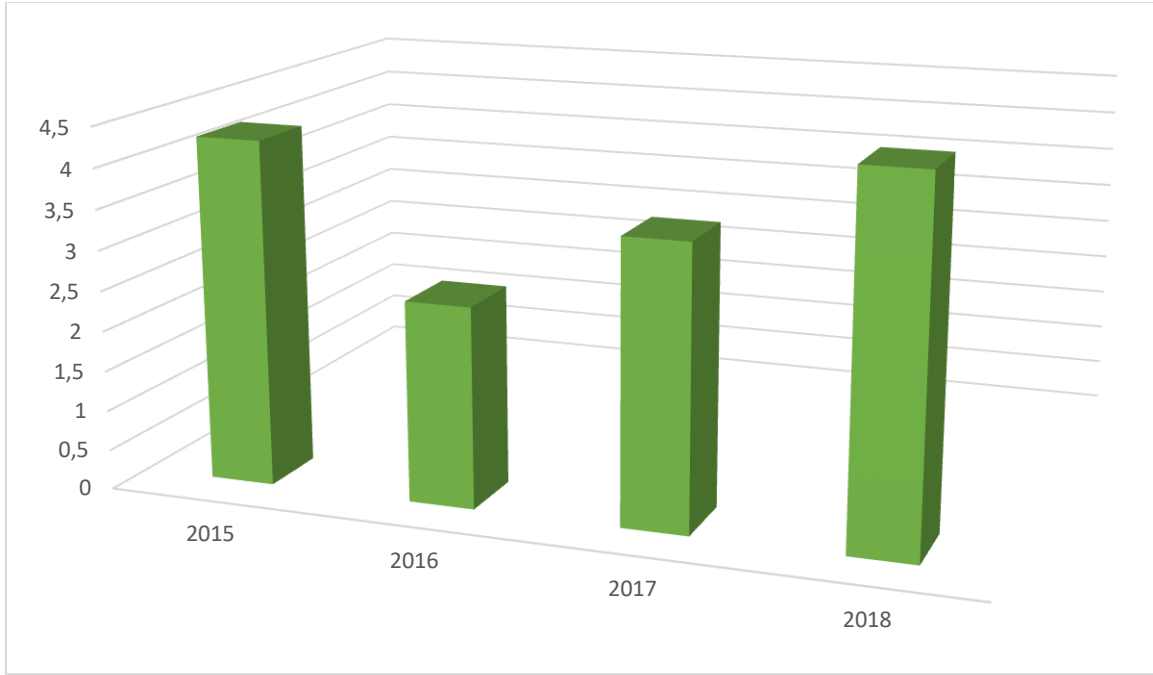
3.2. Bank risklərinin idarə edilməsinin təkmilləşdirilməsi

Ötən il, ABŞ-ın ipoteka bazarında, xüsusən subprime və digər aşağı qiymətli ipoteka təminatlı qiymətli kağızlara qoşulma nəticəsində yüzlərlə milyard dollarlıq sənəd yazmışdır. Beləliklə, banklar tərəfindən kredit riskin idarə edilməsi təcrübəsinin təkmilləşdirilməsi bir prioritet halına çevrilmişdir. Hollandiyadakı Araşdırmaçılar Huang (Delft Texnologiya Universiteti) və Oosterlee, aktiv kredit portfelinin idarə olunması ilə qabaqcıl sayısal üsullarla portfel kredit riskin kəmiyyətlə əlaqələndirilməsinə yönəlib. Bu iş Hollandiyanın Rabobank tərəfindən maliyyələşdirilir.

Kredit riski borclunun borc öhdəliyini yerinə yetirə bilməməsi nəticəsində yaranan riskdir. Ümumiyyətlə, kredit riski bank qurumlarının üzləşdiyi risklərin ən böyük mənbəyidir. Bu müəssisələr üçün səs idarəetmə ehtimal potensial ifrat zərərlərə qarşı yastıq kimi keçirmək üçün lazım olan kapitalın məbləğini müəyyən etmək üçün portfel səviyyəsində kredit riskin ölçülməsini nəzərdə tutur. Təcrübədə portfel riski tez-tez risk dərəcəsi ilə ölçülür, sadəcə müəyyən bir etibarlılıq səviyyəsi üçün portfel itkisinin paylanması sadəcə miqdarıdır. Bazel II razılaşmalarına əsasən (2004-cü ildə Banklar üzrə Müşahidə üzrə Bazel Komitəsi tərəfindən verilən bank qanunvericiliyi və qaydalarına dair tövsiyələr) maliyyə tənzimləyiciləri bank qurumlarının belə həddən artıq itkilərə qarşı ödəmə qabiliyyətini təmin etmək məqsədi daşıyırlar.

Bankın perspektivindən kredit riskin yüksək səviyyədə idarə olunması, sadəcə tənzimləyici tələblərə cavab verməkdən daha çoxdur: məqsədi daha çox kreditlərin aktivlərinin risk / qaytarma fəaliyyətini artırmaqdır. Bu məqsədə nail olmaq üçün portfeldə vahid bir borcun ümumi riskin, yəni vahid məruz qalma riski töhfəsini necə artırdığını ölçmək lazımdır. Riskə töhfə riskə həssas kredit qiymətləri və portfelin optimallaşdırılmasında ayrılmaz bir rol oynayır.

Qrafik 1: Risklərin idarə edilməsi dinamikası illər üzrə

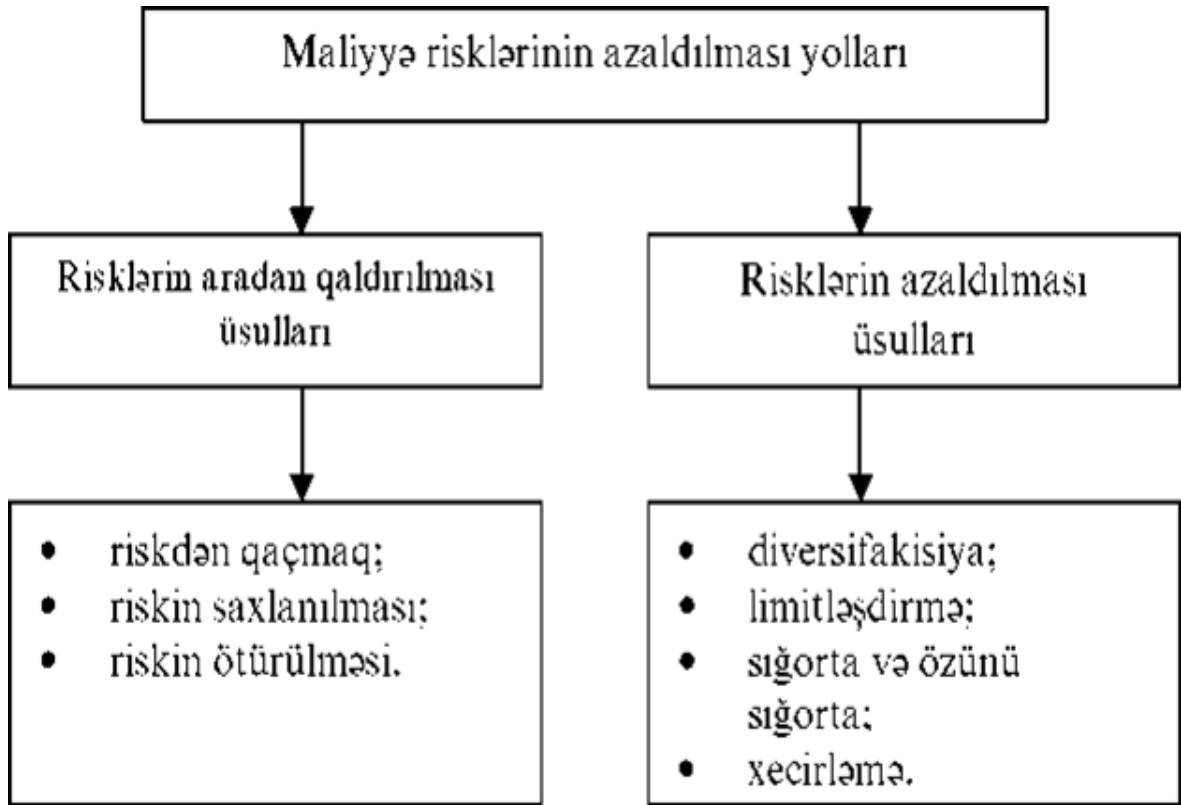

Mənbə: Müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

Kredit riskin fərdi borclardan portfel səviyyəsinə çıxarılması borclar arasında asılılığın müəyyənləşdirilməsini nəzərdə tutur. Sektorda geniş tətbiq edilən Vasicek modeli, Basel II daxili reyting əsaslı bir yanaşma qurulur. Bu Gauss bir-faktor modeli, varsayılan olaylar, Gauss dağılımını izləmək üçün varsayılan tek ortak bir faktor tarafından yönetilir ve bireyler bağımsız bir şekilde ortak faktöre bağlıdır. Müəyyən homojenlik şəraitində, Vasicek bir-faktor modeli, zərərlərin paylanması, VaR və VaR hissəsinin çox sadə analitik asimptotik yaxınlaşmasına gətirib çıxarır. Bununla belə, bu analitik yaxınlaşmalar məruz qalma konsentrasiyalarının mövcudluğunda, yəni portfelin bir neçə borclu tərəfindən idarə olunduğunda riskləri əhəmiyyətli dərəcədə aşağı sala bilər.

Araşdırmalarında Huang və Oosterlee göstərdi ki, şərti yanaşma ilə yanaşma nöqtələrinin yaxınlaşması Vasicek modelində portfel kredit itkisinin paylanması üçün qiymətləndirilməsi üçün effektiv vasitədir və maruz qalma konsentrasiyasını yaxşı idarə edə bilər. Eyni nöqtə yaxınlığı, mərkəzi limit teoreminin təkmilləşdirilmiş bir versiyası kimi qəbul edilə bilər və hətta kiçik ehtimallar üçün hətta kiçik nisbi səhvlərə gətirib çıxarır. Bundan əlavə, ejder-nöqtə yaxınlığı, Vasicek modelindən kənar tətbiq edilə bilən, cari maliyyə bazarının məlumatlarına daha yaxşı uyğunlaşdıran daha çox ağırlıq verilmiş zərər dağıdıcılığına tətbiq olunan çevik bir üsuldur.

Şəkil 11: Risklərin idarə olunması sistemi

Mənbə: Müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

Vasicek modelində vahid amil ümumiyyətlə iqtisadiyyatın dövlətini təmsil edir. Kredit portfelinin itirilməsi modelləşdirməsində müxtəlif sənaye və coğrafi bölgələrin təsirlərini nəzərə almaq istəsə, daha çox amil lazımdır. Məsələn, cari böhran zamanı maliyyə sənayesi ən ağır itki alarkən, 1997-ci ildə isə Şərqi Asiya ölkələri ən çox zərər gördü. Bu detalları birləşdirmək üçün çoxlu amillərdən istifadə edilə bilər, lakin yüksək ölçülü integralların hesablanması lazımdır, çünki

onlar ümumiyyətlə hesablama prosesini çətinləşdirirlər. Bunun üçün, tədqiqatçılar bir deterministik çoxlu inteqrasiya qayda və ya Monte Carlo tipli təsadüfi qayda ilə quyruq ehtimalının hesablanması üçün adaptiv inteqrasiya səmərəli alqoritmlərini təklif etmişdir.

Vasicek modelində default (LDD) verilən zərər - iflasın baş verməsi halında itirəcək pozuntunun nisbəti sabit olaraq qəbul edilir. Lakin, geniş ampirik sübutlar göstərir ki, iqtisadi böhrana qalxmaq məcburiyyətindədir.

Bu tədqiqat banklarda aktiv kredit portfelinin idarə edilməsi ehtiyaclarını ödəmək üçün faydalı vasitədir. Banklar öz fikirlərini kredit riskinə çevirə və onların risk / geri dönüş profilini maksimum dərəcədə artırmaq üçün müvafiq tədbirlər görməlidirlər.

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

Risk, zərərin və ya azalan mənfəətin nəticəsi olan maliyyə nəticələrinə görə planlaşdırılmamış bir hadisə kimi təsvir edilə bilər. Başqa sözlə, nəticənin qeyri-müəyyənliyi kimi müəyyən edilə bilər.

Bank sahəsindəki ümumi risklərə əsasən aşağıda göstərilənlər aiddir:

- Likvidlik riski;
- Faiz dərəcəsi riski;
- Bazar riski;
- Kredit və ya Default Risk;
- Əməliyyat riski.

Tədqiqat aparıldıqdan sonra bir sıra nəticələr əldə edilmişdir. Bu nəticələr aşağıdakılardır:

1. Risk bütün həyatımızın bir hissəsidir. Hər bir sahədə risk özünü göstərə bilər. Bunlardan biri də bank riskləridir.
2. Risklərin idarə edilməsi, bankların öz məqsədlərinə çatmasını təmin etmək üçün riskləri anlamaq, təhlil etmək və həll etməkdir. Beləliklə, təşkilatın mürəkkəbliyi və təşkilati növü ilə mütənasib olmalıdır.
3. Bank riskləri müasir dövr üçün önəm daşıyır. Bank risklərinin idarə edilməsi onların təkmilləşdirilməsi ilə bağlı məsələləri həll etməyə imkan verir. Bank risklərinin idarə edilməsində bank risklərinin növləri müəyyən edilir və onların hər birinin idarə mexanizmi aydınlaşdırılır. Yalnız bundan sonra bank investisiya və kreditləri düzgün idarə edə bilər.
4. Risklərin idarə edilməsində meydana çıxan dəyişikliklər, funksiyanın bankın ticari artımına və müştəri əlaqələrinə aktiv iştirak etməyə imkan verərək əhəmiyyətli bir dəyər qazandıracaq. Daha geniş şəkildə, bu yüksək vəzifə bankların, investorların və tənzimləyicilərin birgə narahatlıqlarını və maraqlarını dəstəkləyəcək: sənaye sahəsindəki davamlılığını, gəlirliliyini və böyüməsini təmin etmək, eyni zamanda

kapitalın cəlb edilməsi perspektivlərini gücləndirmək, gələcək spekulativ böhranlardan qaçınmaqdır.

Nəticələrdən yola çıxaraq isə bir sıra təkliflər irəli sürə bilərik:

1. Bank sahəsinin daim yeniləşdirilməsinə ehtiyac duyulur. Bunun üçün də bank risklərinin idarə edilməsi sistemi təkmilləşdirilməlidir.
2. Risklərin idarə edilməsi konsepsiyası riski və ya qeyri-müəyyən hadisəni idarə etmək üçün əldə edilmişdir. Risklərin idarə edilməsi bu təhlükələrin təhlili və qiymətləndirilməsi və bu riskləri azaltmaq və ya minimuma endirmək üçün bəzi potensial risklərin proqnozlaşdırılmasının həyata keçirilməsinə və ya tətbiqinə çalışılır.
3. Bu gün risklərin idarə edilməsi bir çox təşkilat tərəfindən yaxın gələcəkdə qarşılaşa biləcək riskləri aradan qaldırmaq üçün tətbiq olunur. Təşkilat investisiyalarla bağlı hər hansı bir qərar qəbul etdikdə, onunla birlikdə maliyyə risklərinin sayını öyrənməyə çalışırlar. Maliyyə riskləri yüksək inflyasiya, tənəzzül, kapital bazarlarında dəyişkənlik, iflas və s. şəklində ola bilər. Belə risklərin miqdarı təşkilatın və ya fərdin investisiya qoyduğu maliyyə alətlərinin növündən asılıdır. Bu asılılıq mütləq şəkildə aradan qaldırılmalıdır.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT

Azərbaycan dilində

1. “Azərbaycan Respublikasında banklar və bank fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı şəhəri, 2004.
2. Azərbaycan Respublikasının “Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatası haqqında” Qanunu. Bakı şəhəri, 4 oktyabr 2018-ci il, № 288.
3. “Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu: 24 aprel, 2015- ci il.
4. Bazel I, 1974
5. Bazel II, 1988.
6. Bazel III, 2008.
7. A.M. Aslanov (2014) “Maliyyə və bank statistikasını” (*monografiya*), Bakı, “Təhsil”.-244 səh.
8. B. Ataşov (2016) “Maliyyə bazarları” Bakı, “Kooperasiya”.-267 səh.
9. E.M. Sadıqov (2010) “Bank əməliyyatları” Bakı, “Elm”.-250 səh
10. Ə.M. Abbasov, Z.F. Məmmədov (2003) “Bank işi və e-bankçılıq” Bakı, “Nasir”.-470 səh.
11. Ə. Abbasov, Z. Məmmədov, R.Rzayev və Ş. Həmişəyeva (2013) “Bank işi və elektron bankçılıq” Bakı, “Elm”.-250 səh.
12. H. Cəfərli (2009) “İqtisadi təhlil” Bakı, “Elm və təhsil”.-290 səh.
13. M. M. Bağirov (2004) “Bank işi” Bakı, “Elm”.-200 səh.
14. M.M. Bağirov (2003) “Bank və bank əməliyyatları” Bakı, “Nasir”.-138 səh.
15. Q.R. Qeybullayev (2003) “İqtisadi risk nəzəriyyəsinin əsasları” Bakı, “Qanun”.-209 səh.
16. R. Əsgərova (2007) “Pul, Kredit, Banklar” Bakı, “Elm”.-270 səh.
17. İ.M. Mahmudov, İ.M. Zeynalov və T.Ş. İsmayılov (2010) “İqtisadi təhlil” Bakı, “İqtisad Universiteti Nəşriyyatı”.-210 səh.
18. Ş.M. Abdullayev, K. Əsgərova (2009) “Bank işi” Bakı, “Elm”.- 400 səh.

19. Ş.Ə. Abdullayev (2001) “Azərbaycanda bank sistemi və bank resurslarının idarə olunması” Bakı, “Səda”.-239 səh.
20. Ş.Ə. Abdullayev, R.Y. Əsgərova (2009) “Bank işi” Bakı, “Elm”.-290 səh.
21. Z.F. Məmmədov (2007) “Azərbaycanda korporativ idarəetmə sistemi və onun banklarda tətbiqi məsələləri” Bakı, “Qanun”.-378 səh.
22. Z.F. Məmmədov (2009) “Azərbaycan Milli Ödəniş Sisteminin inkişaf tendensiyası: hüquqi və iqtisadi aspektlərin təhlili” Bakı, “Qanun”. -199 səh.
23. Z.F. Məmmədov (2008) “Maliyyə və kredit” Bakı, “Təhsil”.- 280 səh.
24. Z.F. Məmmədov (2010) “Pul, kredit və banklar” Bakı, “Elm”.-530 səh.
25. Z. İbrahimov (2009) “Pul, kredit və banklar” Bakı, “Elm” 209 səh.
26. X. Kazımlı, İ. Quliyev (2011) “İqtisadi risklərin qiymətləndirilməsi və idarə edilməsi” Bakı, “İqtisad Universiteti”.-187 səh.

Xarici dildə

27. М.А. Вахрушина (2011) “Бухгалтерский управленческий учет” М.: Финстатинформ.-420 с.
28. З. Ф. Мамедов (2008) “Основные тенденции развития денежно – кредитной системы Азербайджана // Центральная Евразия: национальные валюты” Стокгольм: Изд. Дом “СА Press”. -103 с.
- 29.Т. Касьяненко, Г. Маховикова. (2017) “Анализ и оценка рисков в бизнесе”. Учебник и практикум. Юрайт.- 382 с.
- 30.А. Richard Brealey, С. Myers, F. Allen. (2008) “Principles of Corporate Finance”, McGraw Hill International Edition.- 280 p.

İnternet resursları

31. <https://kapitalbank.az>
32. <https://www.stat.gov.az>
33. <https://www.cbar.az>
34. <https://www.fimsa.az>
35. <https://bazel.build>

ƏLAVƏLƏR

Cədvəllərin siyahısı

Cədvəl 1. Bank risklərinin təsnifatı.....	32
Cədvəl 2. 28.11.2018 tarixinə “KAPİTAL BANK” ın filialının bank portfeli üzrə faiz dərəcəsi həssaslığının açıqlanması.....	53
Cədvəl 3. Risklərin idarə olunması prosesi.....	54
Cədvəl 4. Kapital Bankın depozit faizləri.....	70
Cədvəl 5. Faiz dərəcələri.....	70
Cədvəl 6. Mərkəzi Bankın depozit faiz dərəcələri.....	70

Şəkillərin siyahısı

Şəkil 1. Bankın fəaliyyətinə təsir göstərən dəyişikliklər.....	11
Şəkil 2. V.V.Kiselevin bank riskləri kateqoriyası.....	15
Şəkil 3. Bank riskinin formaları.....	15
Şəkil 4. Bazel 2-nin komponentləri.....	18
Şəkil 5. Dörd faktorlu İRB yanaşması.....	20
Şəkil 6. Bank risklərinin növləri.....	24
Şəkil 7. Bazar riskinin növləri.....	27
Şəkil 8. Bank risklərinin idarə edilməsi.....	40
Şəkil 9. Risklərin qiymətləndirilməsi metodları.....	42
Şəkil 10. Stress testləşmənin aparılması proseduru.....	51
Şəkil 11. Risklərin idarə olunması sistemi.....	73

Qrafiklərin siyahısı

Qrafik 1: Risklərin idarə edilməsi dinamikası illər üzrə.....	72
---	----